

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра фінансів та обліку

**МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ БАНКУ ТА
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
2 курсу денної форми навчання
ВАСИЛЬЦЯ Романа Андрійовича

Науковий керівник
доктор економічних наук, професор
МЕЛЬНИК Степан Іванович

Рецензент
кандидат економічних наук, доцент
ПУШАК Галина Іванівна

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

„07” грудня 2023 р., протокол № 5
завідувач кафедри фінансів та обліку

(підпис)

Мельник С.І.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Львів
2023

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра фінансів та обліку

Освітній ступінь «магістр»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Назва освітньої програми «Фінансова розвідка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

фінансів та обліку

_____ Степан МЕЛЬНИК

«13» квітня 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ВАСИЛЬЦЯ Романа Андрійовича

1. Тема роботи **«Механізм управління активами та пасивами банку та пріоритетні напрями його вдосконалення»**

керівник роботи **МЕЛЬНИК Степан Іванович, доктор економічних наук, професор**

затверджені розпорядженням директора Інституту від **«07» квітня 2023 р. № 4**

2. Термін подання здобувачем вищої освіти роботи **«05» грудня 2023 р.**

3. Вихідні дані до роботи Законодавчі та нормативно-правові документи щодо напрямів діяльності банківських установ, статистичні дані та звіти Національного банку України, літературні джерела із зазначеної тематики, статистичні та аналітичні дані.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити). Визначити сутність, функції та принципи формування активів банку; розглянути характеристика та структура пасивів банку; визначити напрями управління активами та пасивами банку; здійснити аналіз активів банків; оцінити структуру пасивів банків; здійснити оцінку ефективності механізму управління активами і пасивами банків; окреслити напрями покращення здійснення активних операцій банків; визначити методи оптимізації пасивних операцій банків.

5. Перелік графічного матеріалу (додатків). Структура активів банку відповідно до Постанови НБУ, класифікація активів банку, перелік обов'язкових складових елементів кредиту, характеристика видів цінних паперів, склад та структура пасивів банку, класифікація депозитів банків, перелік напрямів управління активами банку, напрями та складові управління пасивами банку, кількість банків протягом 2018-2022 років, динаміка активів банків у 2018-2022 роках, структура активів банків у 2020-2022 роках, динаміка кредитів наданих фізичним та юридичним особам у 2018-2022 роках, структура кредитів наданих протягом 2020-2022 років, динаміка відсоткових ставок за кредитами протягом 2018-2022 років, динаміка інвестиційних операцій у 2018-2022, динаміка пасивів банків у 2018-2022 роках, динаміка зобов'язань та власного капіталу банків протягом 2018-2022 років, структура пасивів банків протягом 2020-2022 років, динаміка строкових та безстрокових депозитів суб'єктів господарювання у 2018-2022 роках, динаміка строкових та безстрокових депозитів фізичних осіб у 2018-2022 роках, динаміка відсоткових ставок за депозитами протягом 2018-2022 років, динаміка статутного капіталу банків у 2018-2022 роках, динаміка рентабельності капіталу банків протягом 2018-2022 років, динаміка рентабельності активів банків протягом 2018-2022 років, динаміка резервів банків за

активними операціями протягом 2018-2022 років, динаміка процентних та комісійних доходів банків протягом 2018-2022 років, динаміка процентних та комісійних витрат банків протягом 2018-2022 років, динаміка чистого прибутку банків протягом 2018-2022 років, перелік методів управління активами банків, метод максимізації доходу банків, розрахунок прогнозу можливого прибутку від операцій з інвестування в ОВДП, напрями оптимізації банківських депозитів, класифікація банківських кредитів, структура пасивів банку згідно звітності

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	МЕЛЬНИК С. І.		
2	МЕЛЬНИК С. І.		
3	МЕЛЬНИК С. І.		

7. Дата видачі завдання «13» квітня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Опрацювання літератури за темою роботи та складання плану	01.07.2023	виконано
2	Написання першого розділу	01.09.2023	виконано
3	Написання другого розділу	01.10.2023	виконано
4	Написання третього розділу	01.11.2023	виконано
5	Підведення підсумків та формулювання висновків	15.11.2023	виконано
6	Оформлення роботи	01.12.2023	виконано

Здобувач вищої освіти

(підпис)

ВАСИЛЕЦЬ Р. А.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

МЕЛЬНИК С. І.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

АНОТАЦІЯ

ВАСИЛЕЦЬ Р.А. Механізм управління активами та пасивами банку та пріоритетні напрями його вдосконалення. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2023.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню теоретичних основ та надання важливих практичних рекомендацій щодо механізму управління активами та пасивами банківських установ. Розглянуто теоретичні аспекти сутності, видів, принципів формування активів та пасивів банку, фактори, що впливають на рівень управління активами і пасивами банку. Здійснено аналіз активів та пасивів вітчизняних банків. Запропоновано напрями удосконалення механізму управління активами і пасивами банку.

Ключові слова: банк, активи, пасиви, кредити, інвестиції, кредитний портфель, депозитний портфель, активні операції, пасивні операції.

ANNOTATION

Vasylets R.A. Mechanism of bank assets and liabilities management and priority directions of its improvement.

Qualification work for the degree of master's degree in specialty 072 "Finance, banking and insurance." - Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2023.

The qualification work is devoted to the study of the theoretical foundations and the provision of important practical recommendations on the mechanism of asset and liability management of banking institutions. The theoretical aspects of the essence, types, principles of formation of bank assets and liabilities, factors influencing the level of bank asset and liability management are considered. The analysis of assets and liabilities of domestic banks is carried out. The directions of improvement of the mechanism of bank assets and liabilities management are proposed.

Keywords: bank, assets, liabilities, loans, investments, loan portfolio, deposit portfolio, active operations, passive operations.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ БАНКУ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	9
1.1. Сутність, структура та принципи формування активів банку.....	9
1.2. Характеристика та класифікація пасивів банку.....	16
1.3. Напрями управління активами та пасивами банку.....	22
Висновки до розділу 1.....	28
 РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ І ОЦІНКА АКТИВІВ ТА ПАСИВІВ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ.....	 29
2.1. Аналіз активів банків.....	29
2.2. Оцінка структури пасивів банків.....	35
2.3. Оцінка ефективності механізму управління активами а пасивами банків.....	41
Висновки до розділу 2.....	45
 РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ.....	 47
3.1. Методи удосконалення управління активами банку.....	47
3.2. Оптимізація структури пасивів банку в сучасних умовах розвитку ринку банківських послуг.....	55
Висновки до розділу 3.....	61
 ВИСНОВКИ.....	 63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Механізм управління активами та пасивами банків в сучасних умовах ґрунтується на подолання складних економічних та військових викликів, які значною мірою впливають як на банківську систему, так і на діяльність банківських установ загалом. Ефективне управління активами та пасивами банку дає можливість забезпечити стабільність, ліквідність, надійність та прибутковість, надати фізичним та юридичним особам послуги, які необхідні для руху грошових коштів. При цьому процес прийняття рішень щодо управління активами та пасивами ґрунтується на адаптації до фінансово-економічних змін, потреб клієнтів, міжнародних вимог до якості банківських послуг.

Економічна та політична криза, яка значно похитнула українську банківську систему, скоротила обсяги банківських установ, зменшила рівень надання кредитів та депозитів, а головне змусила вводити обмеження щодо надання банківських послуг. Така ситуація, змушує аналізувати напрями та механізми управління активами та пасивами вітчизняних банківських установ, розробляти напрями їх оптимізації, враховуючи кризу, та забезпечувати провадження інноваційних продуктів. У зв'язку з цим, тема кваліфікаційного дослідження є актуальною та важливою.

Дослідженням теоретичних та практичних напрямів управління активами та пасивами вітчизняних банківських установ присвячено праці таких українських вчених і економістів як: О. Вовчак, О. Дзюблюк, О. Литвинюк, М. Бобрик, Н. Демчук, Н. Шевченко, В. Занько та інші. Проте, недостатньо досліджено напрями управління активами та пасивами банків в умовах впливу кризових явищ та воєнного часу.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних та практичних аспектів щодо формування механізму управління активами та пасивами банку та розробки пріоритетних напрямів його удосконалення.

Досягнення зазначеної в кваліфікаційній роботі мети обумовлює необхідність вирішення наступних **завдань**:

- визначити сутність, функції та принципи формування активів банку;
- розглянути характеристика та структура пасивів банку;
- визначити напрями управління активами та пасивами банку;
- здійснити аналіз активів банків;
- оцінити структуру пасивів банків;
- здійснити оцінку ефективності механізму управління активами і пасивами банків;
- окреслити напрями покращення здійснення активних операцій банків;
- визначити методи оптимізації пасивних операцій банків.

Об’єктом дослідження є діяльність вітчизняних банків в системі формування активів та пасивів на ринку банківських послуг.

Предметом дослідження є теоретико-методичні аспекти дослідження механізмів управління активами та пасивами банків, а також напрямів його оптимізації в сучасних умовах.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі використано наступні методи дослідження: спостереження для визначення сутності та класифікації активів та пасивів банків; синтезу для дослідження напрямів та засобів управління активами і пасивами банків; метод функціонально-системного підходу використано з метою аналізу стану та тенденцій управління активами та пасивами банків в сучасних умовах; метод графічного відображення результатів дослідження через графіки та рисунки, діаграми; узагальнення для формування відповідних висновків та результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів:

- доповнено класифікацію факторів, що впливають на ефективність управління активами та пасивами банку, зокрема: війна в країні, впровадження військового стану, значні обсяги фінансування військових потреб, зниження рівня доходів населення, високі ставки за кредити,

значне скорочення відділень банківських установ, банківські обмеження на операції з готівкою;

- удосконалено основні напрями збільшення обсягів пасивів шляхом оптимізації відсоткових ставок, індивідуального підходу до депозитних продуктів, розробка банківських додатків та інноваційних продуктів, що забезпечить збільшення рівня дохідності банків у майбутньому.

Основний зміст роботи. У першому розділі кваліфікаційної роботи досліджено теоретичні основи формування та управління активами і пасивами банків. У другому розділі роботи здійснено аналіз ефективності управління активами і пасивами банків. У третьому розділі запропоновано основні напрями удосконалення управління активами і пасивами сучасних банківських установ.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (40 найменування на 4 сторінках) та 2 додатки. Загальний обсяг роботи становить 72 сторінки, з них основний текст – 60 сторінок, робота містить 27 рисунків та 5 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ БАНКУ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

1.1. Сутність, структура та принципи формування активів банку

В банківській практиці формування якісної структури активів банку є першочерговим завданням, оскільки забезпечує високий рівень довіри зі сторони клієнтів банку та підвищує обсяги доходів банку. Рівень формування та управління активами банку забезпечує розвиток його потенціалу в довгостроковому та короткостроковому періодах, визначає напрями розвитку активних операцій та послуг.

Н. Демчук визначає активи банку як важливі ресурси, що контролюються банком та є результатом минулих подій (банківських операцій) проте у майбутньому призведе до отримання фінансової вигоди [2].

Згідно з А. Мороз активи банку формують активну частину балансової звітності банку яка поділяється на дві основні категорії: перша – та яка активно реалізується та приносить дохід банку (операції з готівкою, кредити, інвестиції), друга – реальна, яка необхідна для функціонування, але не приносить доходу банку (основні засоби, реальні активи тощо) [16].

В загальному активи – це важливі економічні ресурси банку, які перебувають у розпорядженні банку, забезпечують надання йому активних операцій з метою отримання прибутку протягом звітного періоду. Активи банку забезпечують напрями розміщення та використання ресурсів банку, які або знаходяться у розпорядженні самого банку, або надаються клієнтами (фізичними та юридичними особами) у розпорядження банку на взаємних умовах і вимогах.

Активи банку дозволяють банківській установі надавати наступні види активних операцій:

- надання різних кредитів та позичок;

- здійснення інвестицій від свого імені та від імені клієнта;
- купівля-продаж цінних паперів, формування портфелів цінних паперів;
- вкладення коштів у комерційні проєкти;
- факторингові, лізингові, страхові послуги;
- інші активні операції [2, 16].

Згідно з Постановою Правління Національного банку України «Про затвердження інструкції Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» [20] до структури активів банку відносяться (рисунок 1.1).

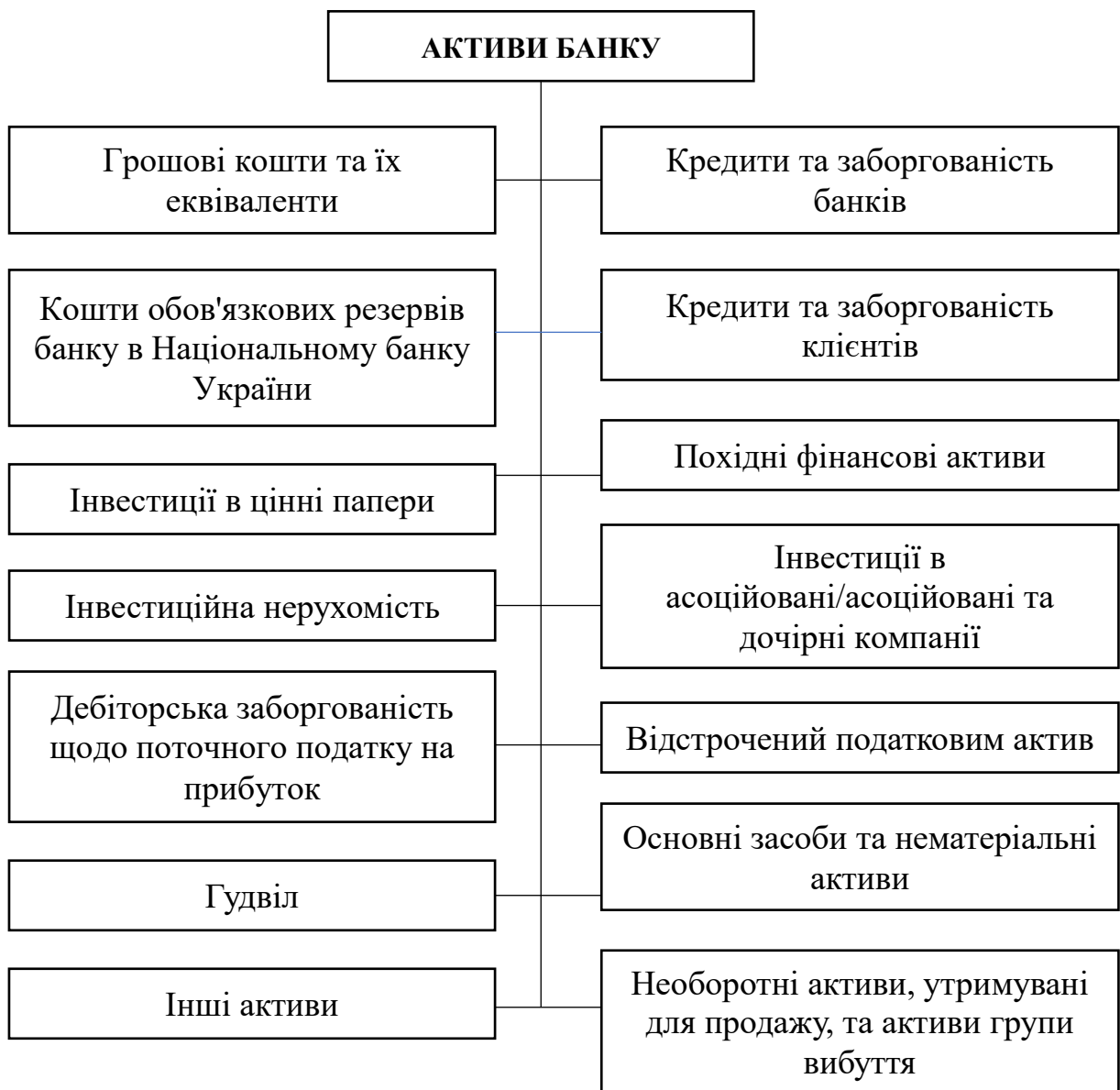

Рис. 1.1. Структура активів банку відповідно до Постанови НБУ [20, 38]

Активи банку передбачають активне розміщення і використання ресурсів банку, що залучені від фізичних та юридичних осіб з метою отримання подальшої фінансової вигоди – прибутку. При цьому важливими є надання якісних та прозорих послуг, здатних задовольнити потреби ринку та клієнтів.

Активи банку – це фінансові ресурси банку, які надані їм у короткострокове або довгострокове користування фізичними і юридичними особами, для подальшого розміщення з метою отримання найвищого рівня дохідності. Як економічна категорія активи виконують наступні функції:

- задоволення потреб клієнтів шляхом надання необхідних банківських послуг та операцій;
- розширення обсягів надання фінансових послуг на ринку банківських послуг в Україні;
- забезпечення прибутковості вітчизняних банків через отримання процентних та комісійних доходів;
- забезпечення високого та постійного рівня отримання прибутку протягом звітного періоду;
- надання якісних послуг залежно від потреб ринку, клієнтів та інноваційного розвитку ринку банківських послуг;
- запроваджувати нові методи залучення коштів фізичних та юридичних осіб з метою отримання доходу [1, 5, 14].

Активи банку забезпечують лише цільове використання грошових коштів (фінансових ресурсів), які надаються їм у користування, визначають рівень прибутковості та ліквідності банку, дають змогу сформувати резерви на покриття збитків чи кризових явищ.

За своєю структурою активи банку можна класифікувати за наступними ознаками (таблиця 1.1):

Таблиця 1.1

Класифікація активів банку [4, 10, 38]

Показник класифікації	Характеристика класифікації
1. По призначенню	1. Касові активи, що забезпечують ліквідність банку призначені для щоденного безперебійного виконання банками своїх зобов'язань по безготівковому перерахуванню засобів і по видачі готівки з рахунків клієнтів. 2. Працюючі активи - активи, що приносять дохід, мають щодо невеликий термін обертання. 3. Інвестиційні активи - довгострокові вкладення банку у виді прямих чи портфельних інвестицій. 4. Поза оборотні активи - призначені для забезпечення виконання комерційним банком своїх прямих функцій. 5. Інші активи.
2. По термінах розміщення	1. Короткострокові - до одного року; 2. Середньострокові - від одного до трьох років; 3. Довгострокові - більше трьох років.
3. По ліквідності	1. Високоліквідні (готівка, дорогоцінні метали, засоби в ЦБ); 2. Ліквідні (кредити і платежі на користь банку з терміном виконання до 30 днів, легкореалізовані цінні папери й інші цінності); 3. Низько ліквідні (кредити, видані банком, розміщені депозити з терміном погашення, що залишився, понад рік); 4. Мало ліквідні (довгострокові інвестиції, необоротні активи, прострочена заборгованість і т.д.).
4. По ступеню ризику	1 група (процент ризику - 0) - це готівкові кошти; кошти у НБУ; боргові цінні папери, що рефінансуються НБУ, у портфелі банку на продаж та інвестиції тощо; 2 група (процент ризику - 10) - короткострокові й довгострокові кредити, надані центральним органам державного управління; 3 група (процент ризику - 20) - короткострокові й довгострокові кредити, надані місцевим органам державного управління, та нараховані доходи за ними тощо; 4 група (процент ризику - 50) - кошти до запитання в інших банках; строкові депозити в інших банках (крім простроченої заборгованості та прострочених нарахованих доходів); 5 група (процент ризику - 100) - всі інші активні рахунки.

Розглядаючи значення окремих статей активів банку, варто зазначити, що найбільш важливу функцію посідають ті статті балансу вартість (обсяги) яких складають найбільшу частку, приносять найбільший рівень доходу. До них відносять: грошові кошти та їх еквіваленти, кредити та заборгованість банків і клієнтів, інвестиції в цінні папери, інвестиційна нерухомість.

Грошові кошти та їх еквіваленти в структурі активів банку показують наявність ліквідних активів (грошових коштів) для ефективного здійснення власних розрахункових операцій та клієнтських. Також, грошові кошти допомагають клієнтам банку забезпечувати розрахунки через кореспондентські рахунки, здійснювати обмін національної валюти на іноземну і навпаки, розвивати фінансові відносини з різними суб'єктами господарювання [16].

Одну із найбільш важливих складових у структурі активів банку займають кредити, які забезпечують найвищий рівень дохідності банку. З економічної точки зору банківський кредит – це письмове зобов'язання банку надати позичальнику зазначену у кредитному договорі суму з чітко встановленим терміном погашення та відсотками.

Класифікація банківських кредитів (Додаток А) передбачає їх поділ за: методами надання, методами погашення, кількістю кредиторів, об'єктом кредитування, забезпеченням, економічними суб'єктами-позичальниками, за валютою, термінами користування,. При цьому важливим є дотримання наступних принципів кредитування:

- цілеспрямованості використання позикових коштів;
- строковості - вчасності погашення;
- забезпечення повернення кредитних коштів;
- платності;
- забезпечення диференційованого підходу;
- достовірного кредитування;
- поверненості в повному обсязі [5, 30].

При цьому складові елементи кредитування подано на рисунку 1.2.

Рис. 1.2. Перелік обов'язкових складових елементів кредиту [4, 14]

Наступне за місцем у структурі активів банку є інвестиції в цінні папери. Сучасні банки здійснюють інвестиції, що пов'язані з наступними видами цінних паперів: пайові, боргові, похідні (рисунок 1.3). Інвестиційна діяльність забезпечується з двох позицій: перша інвестування за власною стратегією та інвестування за клієнтські кошти та клієнтською стратегією.

Власна стратегія інвестування передбачає:

- емісію власних цінних паперів (акції), рідше облігації;
- формування власного портфеля цінних паперів, за власною інвестиційною стратегією та цілями;
- викупом банком, які були емітовані раніше з подальшим перепродажем акціонерам чи інвесторам [11, 38].

Клієнтські операції з цінними паперами забезпечують отримання доходу клієнтам банку – фізичним та юридичним особам, а також включають: викуп

раніше емітованих цінних паперів, андерайтингова, дилерська, депозитарна та брокерська діяльність, управління портфелями цінних паперів клієнтів, надання консультаційних послуг щодо здійснення інвестування чи формування портфеля.

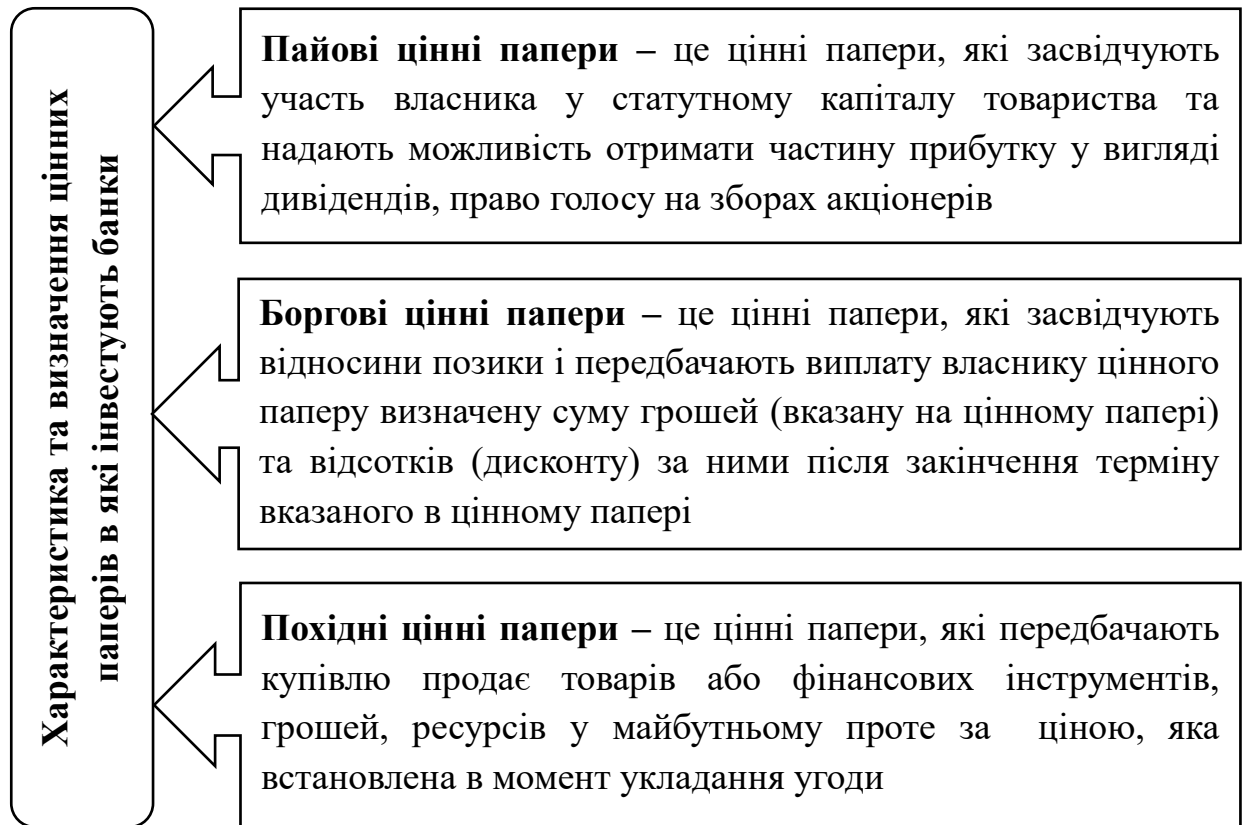

Рис. 1.3. Характеристика видів цінних паперів [14, 30]

Інвестиційна нерухомість передбачає вкладення коштів в нерухомість з метою подальшого перепродажу або здачу під оренду. Гудвілом є перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів та зобов'язань на дату придбання [7].

Отже, активи банку це ліквідні фінансові ресурси банку, які забезпечують отримання доходу протягом звітного (календарного) періоду, а також з метою надання якісних, необхідних для фізичних та юридичних осіб послуг і операцій на ринку банківських послуг.

1.2. Характеристика та класифікація пасивів банку

Пасиви банку – це ресурси банку, які залучаються для здійснення діяльності банку, а також кредитних, інвестиційних та інших активних операцій банку [2].

Пасиви банку складаються (рисунок 1.4) з власних, залучених та позичених коштів, які формують структуру балансу і поділяються на зобов'язання та власний капітал банку.

Рис. 1.4. Склад та структура пасивів банку [2, 14]

Пасиви забезпечують банку можливість отримання додаткових коштів, які спрямовуються на надання активних операцій, підтримання дохідності та отримання додаткових ліквідних коштів. Результати пасивних операцій банку протягом календарного року відображаються в балансі банку. Балансова структура пасивів банку подана у додатку Б.

Отже, пасиви – це ресурси що складаються з зобов'язань та власного капіталу банку. Власний капітал банку виражає залишкову вартість активів

після відрахування суми всіх зобов'язань. Власний капітал включає в себе наступні складові:

- статутний капітал (акціонерний капітал);
- емісійні різниці;
- інший додатковий капітал;
- резерви та інші фонди банку;
- нерозподілений прибуток або непокритий збиток;
- інший власний капітал банку [16, 30].

Власний капітал банку формується з метою створення банку, отримання ліцензії на здійснення операцій, забезпечення ефективного функціонування. Власний капітал формується відповідно до вимог законодавства, вимог Національного банку України та стратегічних цілей, які ставлять перед собою засновники. Власний капітал виконує наступні важливі функції:

- захисну функцію шляхом страхування інтересів акціонерів, інвесторів, керівників банку, а також з метою подальшого покриття можливих збитків чи фінансових витрат (непередбачуваних);
- оперативна, забезпечує безперервне функціонування банку на ринку банківських послуг, надання послуг та здійснення операцій;
- накопичувальна – передбачає формування фондів та резервів для страхування від можливих фінансових втрат;
- регулююча забезпечує умови та нормативи збільшення фінансових ресурсів банку, обсягів надання послуг, можливості додаткової емісії тощо [26, 29].

Власний капітал банку поділяється на основний та додатковий. До основного капіталу банку входять акціонерний капітал (статутний капітал банку), різні резервні фонди, а також загальна сума нерозподіленого прибутку попередніх років. До додаткового капіталу відносять загальну суму резервів за окремими активними операціями банку і поточні прибутки.

Важливою складовою є саме статутний капітал (акціонерний) порядок формування якого значною мірою залежить від форми організаційної структури банку. Здебільшого українські банки створено у вигляді відкритого акціонерного товариства, при цьому акціонерний капітал формується шляхом відкритої емісії (передплати) на акції банку, у закритій формі – через перерозподіл акцій серед акціонерів. Акціонерний (статутний) капітал банку формується емісією простих або привілейованих акцій за рішення власників та акціонерів банківської установи [2].

Резервний фонд банку формується для покриття можливих:

- майбутніх збитків від банківської, фінансової діяльності;
- форс-мажорних обставин щодо виплати відсотків чи комісії;
- втрат від діяльності з кредитами, депозитами, інвестиціями чи валютними операціями;
- витрат пов'язаних з інфляційними кризами, змінами курсів валют та обліковою ставкою НБУ;
- недостатності рівня прибутку для негайних виплат дивідендів по акціям банку;
- інші види обставин (фінансових збитків).

Формування резервного фонду банком дає можливість забезпечити йому фінансову стійкість від негативних зовнішніх та внутрішніх факторів, а також зменшує вигогідність його банкрутства. Порядок формування резервів закріплено у стратегії розвитку банку, забезпечується через відрахування частини прибутку банку. Також, створюються окремі резервні фонди для покриття можливих збитків від активних операцій [30, 38].

Прибуток банку є внутрішнім ресурсом банку, який показує ефективність надання банківських операцій та послуг. Прибуток банку формується після відрахувань на різні витрати, сплати податків, відрахувань у фонди та виплати дивідендів. Прибуток банку може бути направлений на

поповнення статутного фонду, на збільшення стратегічно важливих резервів банку або сплати дивідендів за простими акціями.

Зобов'язання банку являють собою загальні обсяги залучених та позичених грошових коштів для забезпечення здійснення активних операцій банку. Залучені кошти – це загальна сукупність грошових коштів на поточних та депозитних рахунках фізичних і юридичних осіб, які залучаються для отримання прибутковості, забезпечення ліквідності та ділової активності банку. Основну суму становлять вільні фінансові ресурси суб'єктів господарювання та фізичних осіб, які розміщуються на депозитних рахунках банку.

Депозити являють собою рахунки в банках на які фізичні та юридичні особи акумулюються власні вільні грошові кошти. Депозитні ресурси банку – це залучені ресурси, які формуються на принципах:

- платності;
- строковості;
- поверненості;
- цільового використання [1, 12].

Депозити що розміщуються в банківських установах в загальному поділяються на строкові та до запитання. Більш розгорнута класифікація депозитів банківських установ подана в таблиці 1.2. Депозити до запитання розміщуються на поточному рахунку банку і використовуються власниками (фізичними та юридичними особами) для здійснення поточних розрахунків за операціями, наданими або отриманими послугами тощо. Кошти з такого рахунку можуть зніматися клієнтами у будь-який час за потреби, проте не більше суми розміщеної самим клієнтом на рахунку.

Строкові депозити являють собою кошти, що розміщені на банківському рахунку на термін не менше одного місяця і клієнти банку можуть їх отримати після закінчення терміну дії депозиту. Для банківських установ строкові депозити є найкращими видами залучення додаткових грошових ресурсів, оскільки є стабільними, надійними, допомагають більш чітко спланувати

систему розподілення та використання таких коштів, а також можливість отримати доходи [31].

Таблиця 1.2

Класифікація депозитів банків [2, 16]

Показник класифікації	Характеристика класифікації
За економічним змістом	активні (розміщені), пасивні (залучені)
За строком користування	до запитання (на вимогу), строкові
За валютою відкриття	в національній валюті, в іноземній валюті
За категоріями вкладників	депозити: банків, за рахунок бюджетних коштів, юридичних осіб, фізичних осіб
За формою визначення власника	іменні, на пред'явника
За резидентністю	депозити резидентів та нерезидентів
За цільовим призначенням	дохідні, гарантійні
За терміном нарахування	щорічне, щоквартальне, щорічне нарахування відсотків, авансові депозити
За способом юридичного оформлення	оформлені угодою, з наданням ощадної книжки або депозитного сертифіката
За режимом функціонування	з правом поповнення і без права

Депозити, особливо строкові, класифікуються залежно від терміну надання, виду валюти, яку розміщують на депозитний рахунок, відсоткових ставок (при цьому, що чим більший термін відкриття рахунку тим вища відсоткова ставка за ним). За умови, якщо клієнт достроково розриває умови строкового договору відсотки йому не нараховуються, або нараховуються не в повному обсязі.

Також до основних напрямів залучення коштів банків відносять:

- відкриття та ведення поточних та рахунків до запитання фізичних та юридичних осіб (укладання договорів, нарахування відсотків, поповнення, переказ коштів, закриття рахунків тощо);

- внески на інші види рахунків банку;
- випуск банком власних боргових цінних паперів, зокрема векселів та облігацій, з подальшою виплатою відсотку та суми вартості цінного паперу після закінчення його дії;
- залучення різних видів кредитів та позик від інших банків [10, 30].

Поширеним видом позичених коштів є залучення міжбанківських кредитів, які створюють окремі статті зобов'язань банку у поточному та майбутньому періодах. Міжбанківські кредити можуть надаватися в національній та іноземній валюті на наступних умовах:

- у разовому порядку з оформленням кредитного договору та чітким визначенням суми, відсотків, порядку нарахування та сплати відсотків, сплати основної суми кредиту, відповідальність за кредитним договором двох сторін;
- на постійній основі у формі кредитної лінії, при якій визначаються умови кредитування та обсяги кредитних виплат за чітко встановленими разами виплат;
- за наявності кореспондентських рахунків, та укладених за ними договорів щодо овердрафтів, враховуючи можливі умови міжнародного співробітництва, міжнародного законодавства, курсів щодо обміну валют тощо;
- кредити овернайт.

Отже, пасивні операції банки забезпечують формування необхідного обсягу зобов'язань та власного капіталу банку необхідних для здійснення активних операцій, формування достатнього обсягу акціонерного капіталу та резервів, отримання високого рівня прибутковості, надання прозорих і якісних послуг, операцій на ринку банківських послуг, а також забезпечення довіри зі сторони клієнтів до банківських установ.

1.3. Напрями управління активами та пасивами банку

Управління активами банку – це складний процес цілеспрямованого визначення напрямів надання послуг з метою досягнення найвищих результатів ліквідності та прибутковості банку.

Головною метою управління активами банку є оцінка раціоналістичної структури банківських активів, визначення шляхів оптимізації банківських послуг та операцій, які приносять найвищий рівень прибутку, збільшення прибуткового потенціалу банку.

До основних напрямів управління активами слід віднести складові, що представлені на рисунку 1.5.

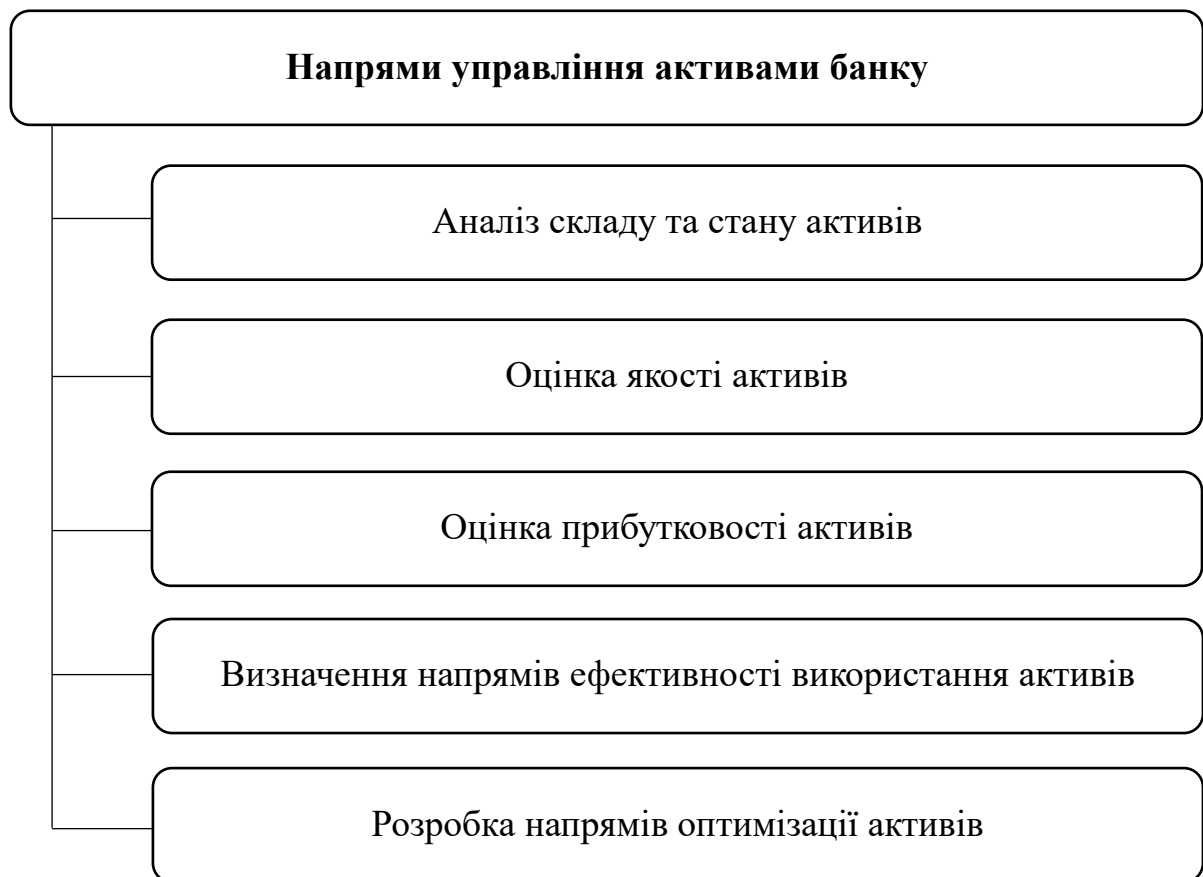

Рис. 1.5. Перелік напрямів управління активами банку (сформовано автором на основі 11, 13)

Аналіз складу та стану активів банку здійснюється за допомогою горизонтального та вертикального аналізу, аналізу частки кожного виду

активів у загальній структурі активів банку. Це в свою чергу дає можливість оцінити ефективність формування та якісний склад активів.

Оцінка якісного складу активів передбачає загальний аналіз активів за ступенями ризику та розрахунок показників ліквідності, прибутковості, частки у структурі активів. Коефіцієнтний аналіз активів банку дає можливість оцінити:

- рівень конкурентоспроможності банку;
- рівень дохідності залежно від виду операції чи послуги банку;
- стан надійності банку;
- стан розвитку ресурсної бази;
- прибутковість банку [11, 40].

Якісний склад активів значною мірою характеризується співвідношенням між продуктивними та непродуктивними активами та витратами банку на власні потреби. Найбільш вагомими у якісній структурі є саме продуктивні активи, які мають високий рівень оборотності та дохідності серед клієнтів банку, забезпечують найвищий рівень дохідності у короткостроковому та довгостроковому періодах, складається з кредитно-інвестиційного портфеля банку. Склад активів банку здійснюють у наступній послідовності:

- визначається загальна динаміка змін у структурі активів банку за допомогою горизонтального аналізу активів;
- здійснюється аналіз структури активів банку за різними класифікаційними ознаками на основі вертикального аналізу активів;
- визнається співвідношення між окремими статтями активів з агрегованим показником;
- здійснюється аналіз темпів росту та приросту показників активів у звітному періоді;
- здійснюється аналіз та порівняння показників якості активів за різні періоди часу (різні роки) [13].

Оцінка прибутковості передбачає аналіз обсягів надходження доходів від надання послуг та операцій на ринку банківських послуг. До складу показників прибутковості включають обсяги отриманих процентних та комісійних доходів кожної статті активу. При цьому доцільним є використання вертикального аналізу, який дає можливість:

- виділити окремі види активних операцій і дати оцінку їх значущості в структурі балансу;
- визначити ступінь зміни масштабів конкретних видів банківських операцій;
- визначити зміну рухів залишків за окремими видами рахунків, визначити відхилення за статтями балансу, що впливають на стійкість, дохідність, продуктивність, прибутковість і ліквідність активних статей балансу банку [29, 11].

Важливим є використання інтегрованого підходу до управління як активами так і пасивами банку, розглядати їх як загальну складову ефективної діяльності банку на ринку банківських послуг, збільшувати рівень їхньої прибутковості. При цьому сутність управління передбачає формування стратегії, яка відповідає цілям банку, принципам діяльності, потребам ринку банківських послуг та нормам Національного банку України.

Сучасні банківські установи використовують різні стратегії щодо ефективного управління активами банку та включають наступні складові: раціональне використання залучених коштів для надання кредитів та здійснення інвестицій, оцінка ризиків пов'язаних з активними операціями, оцінка потреб здійснення окремих видів активних послуг та операцій, аналіз структури за ефективністю управління, оцінка впливу факторів (зовнішніх та внутрішніх) на рівень забезпечення якості наданих операцій.

При цьому важливим є наймання високопрофесійних працівників, здатних забезпечити надання прозорих, прибуткових, надійних банківських послуг.

Управління пасивами банку групується в залежності від структури пасивів, та передбачає управління окремо зобов'язаннями банку та окремо власним капіталом банку. Проте, за цільовим призначенням щодо формування, управління, розміщення та використання таких ресурсів, вони мають абсолютно різні стратегічні цілі та напрями управління.

Складові управління пасивами зображено на рисунку 1.6.

Рис. 1.6. Напрями та складові управління пасивами банку (сформовано автором на основі [13, 37])

Найбільш важливою складовою управління є власний капітал, який формує основу банківської діяльності, його стабільність та ліквідність. У сучасній банківській практиці використовують два напрями управління власним капіталом:

1. метод використання внутрішніх джерел наповнення капіталу;
2. метод використання зовнішніх джерел наповнення капіталу [40].

Згідно з першим методом використовується нерозподілений прибуток банку, який можна використовувати шляхом реінвестування. Використання такого підходу дає можливість якнайшвидше забезпечити власне

самофінансування найдешевшим способом, та розширити свою діяльність. Це є також, одним із способів залишити наявних акціонерів, не залучаючи нових інвесторів. Чистий прибуток який спрямовується на реінвестування може бути спрямований на:

- забезпечення достатнього рівня фінансування банку;
- забезпечення можливості виплати дивідендів акціонерам.

Важливим моментом щодо управління нерозподіленим прибутком під час виплати дивідендів є встановлення такої їх суми, яка дасть можливість підвищити ринкову вартість акцій банку на фондовому ринку, підвищення рівня інвестиційної привабливості. Така позиція дасть можливість закріпити позиції банку як на ринку банківських послуг, на фондовому ринку та на фінансовому ринку як надійного фінансового агента ринку.

Найбільш оптимальною дивідендною політикою банку є та, що максимізує ринкову вартість акцій банку на ринку. Для цього банкам в першу чергу необхідно проводити активну політику та стратегію збільшення чистого прибутку з метою подальших виплат дивідендів та збільшення резервних фондів [9, 30].

Управління зобов'язаннями банку гуртуються на залученні банком достатнього обсягу залучених ресурсів фізичних та юридичних осіб (на депозитні рахунки банку) з метою фінансування активних операцій банку. При цьому рівень ефективності управління залученими коштами визначається наступними факторами:

- співвідношення вартості залучених коштів є нижчою за вартість розміщених коштів, що дасть можливість отримати вищий відсотковий дохід;
- обсяг залучених ресурсів має бути надійним та диверсифікованим, спрямованим на ефективне розміщення;
- обов'язкове формування резервів для виплат відсотків за депозитами фізичних та юридичних осіб.

Для ефективного залучення та управління зобов'язаннями банку використовуються два методи: цінові та нецінові. Цінові методи ґрунтуються на використанні відсоткової депозитної ставки як головного важеля у формуванні залучених ресурсів на різні терміни та у різні валюти.

Підвищення або зменшення відсоткової ставки дозволяє контролювати попит на депозитні ресурси, обсяги залучення коштів від фізичних та юридичних осіб, визначати обсяги вільних фінансових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні фізичних та юридичних осіб [29].

Нецінові методи ґрунтуються на використанні методів щодо заохочення клієнтів та не пов'язані з відсотковими ставками. До них належать:

- реклама;
- покращений рівень обслуговування клієнтів, індивідуальний підхід;
- розширення обсягів додаткових послуг та напрямів обслуговування;
- індивідуальний підхід до клієнта, вироблення особливих карточок тощо;
- пристосування графіку роботи банку до потреб клієнта;
- наявність зручних та безкоштовних банківських додатків.

Українські банки використовують цінові методи залучення грошових коштів на депозитні рахунки, вважаючи це найпривабливішим методом отримання необхідної суми для розміщення в активах. Також управління пасивами ґрунтується на принципах, які повинні забезпечити банківській установі ефективне розміщення ресурсів, а саме: спрямованості на клієнтів, відкритості, прозорості, відповідності потребам ринку та клієнтів (фізичних та юридичних осіб), законності, головне – прибутковості.

При цьому управління пасивами має забезпечувати здатність банку формувати і достатній рівень власного капіталу з метою захисту власних інтересів і забезпечення власної безпеки, з іншої сторони формування зобов'язань, рівень яких необхідно постійно контролювати та розраховувати ефективність їх залучення.

Висновки до розділу 1

Активи банку являють собою фінансово-економічні ресурси, які залучаються банком з метою надання активних операцій та послуг та отримання доходу банку. До структур активів банку належать: грошові кошти та їх еквіваленти, кошти обов'язкових резервів банку в Національному банку України, кредити та заборгованість банків і клієнтів, інвестиції в цінні папери, похідні фінансові активи, інвестиції в асоційовані/асоційовані та дочірні компанії, інвестиційна нерухомість, дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток, відстрочений податковим актив, гудвіл та основні засоби та нематеріальні активи.

Основними функціями активів банку є: задоволення грошових потреб клієнтів; розширення обсягів банківських послуг; забезпечення високого рівня прибутковості; отримання високого рівня отримання прибутку; надання якісних активних послуг та операцій; запровадження нових методів залучення коштів фізичних та юридичних осіб. При цьому формування активів базується на принципах: прозорості, достовірності, ефективності, надійності.

Пасиви банки являють собою сукупність власних, залучених та позичених коштів необхідних банку для забезпечення надійності, ліквідності, забезпечення достатнього рівня активних операцій. У структурі власного капіталу банку розміщені: статутний капітал (акціонерний капітал); емісійні різниці; інший додатковий капітал; резерви та інші фонди банку; нерозподілений прибуток або непокритий збиток; інший власний капітал банку. Зобов'язання банку представлені в основному у вигляді депозитів – залучених коштів фізичних та юридичних осіб.

Ефективне управління активами і пасивами банку – це не лише оптимізація його структури відповідно до потреб ринку, а й забезпечення його прибутковості, ліквідності, диверсифікації, формування достатньої кількості резервів, забезпечення інвестиційної привабливості.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ І ОЦІНКА АКТИВІВ ТА ПАСИВІВ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ

2.1. Аналіз активів банків

Сучасний стан українських банків в значній мірі залежить від воєнного стану, економічного та політичного стану в країні, кількості банків, державної підтримки банківської системи в умовах кризових явищ, що негативно впливає не лише на їхню кількість (рисунк 2.1), а й на обсяги їхньої діяльності.

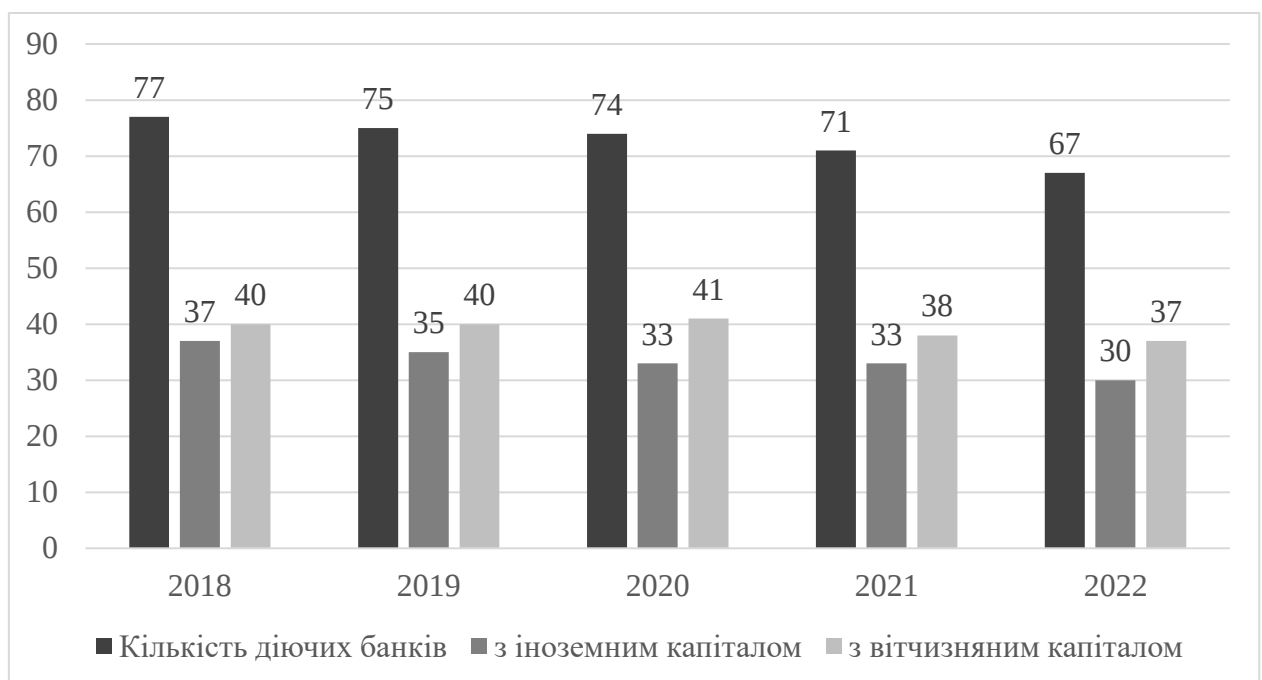

Рис. 2.1. Кількість банків протягом 2018-2022 років, шт. [34]

Загальна кількість банків, що здійснюють свою діяльність в Україні у складі її банківської системи скоротилася з 77 банків у 2018 році до 67 банків у 2022 році. Три банки з іноземним капіталом вийшли з ринку через політичну та економічну кризу, вітчизняний банк визнав себе банкрутом.

Незважаючи на зменшення кількості банків їхні активи протягом 2018-2022 років значно зростають і показують позитивну тенденцію щороку (рисунк 2.2).

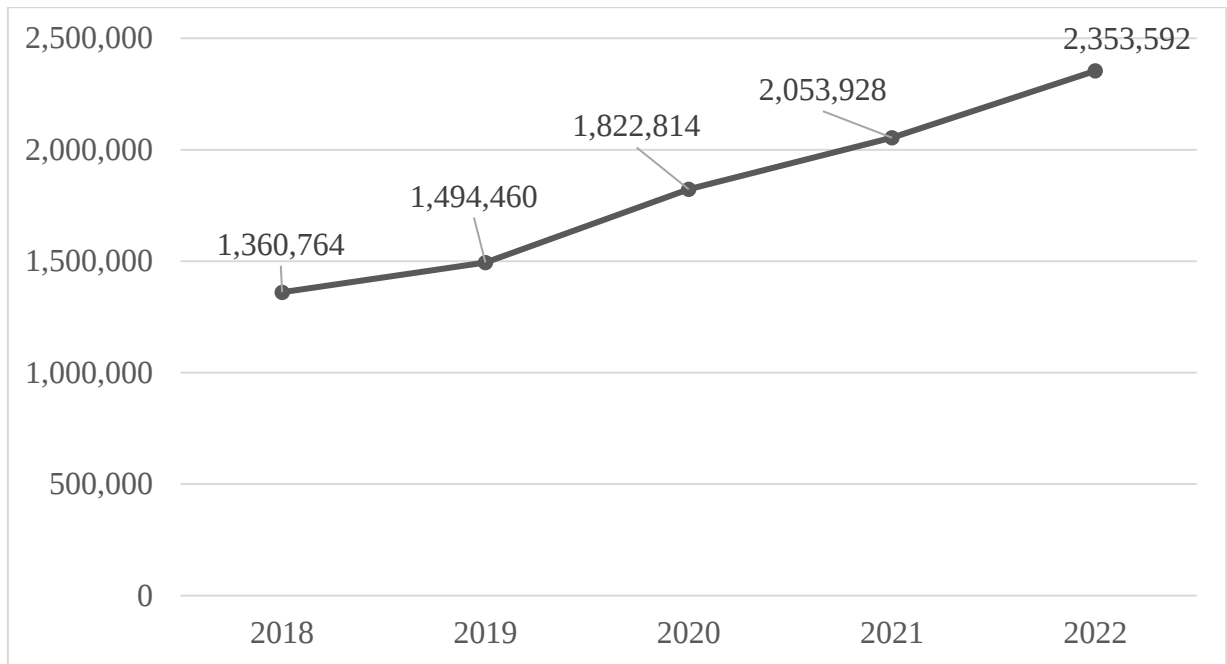

Рис.2.2. Динаміка активів банків у 2018-2022 роках, млн. грн. [34]

Як видно з рисунку 2.2 спостерігається позитивна динаміка збільшення кількості активів банків, протягом 2018-2022 років вони зросли на 992 828 млн. грн. і у 2022 році склали 2 353 592 млн. грн.

Структура активів по окремим статтям у 2020-2022 подана у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Структура активів банків у 2020-2022 роках, млн. грн.

	2020	2021	2022	Відхилення 2022-2020 рр.
Активи	1 822 814	2 053 928	2 353 592	530 778
Активи в іноземній валюті	585 349	583 717	731 394	146 045
Загальні активи (не скориговані на резерви)	2 209 287	2 358 982	2 716 883	507 596
Загальні активи (не скориговані) в іноземній валюті	745 788	679 420	819 336	73 548
готівкові кошти	73 348	75 557	75 097	1 749
банківські метали	572	384	156	-416
Кошти в НБУ	2 002	34 973	82 485	80 483
Коррахунки, що відкриті в інших банках	176 041	172 868	315 085	139 044

продовження таблиці 2.1

Строкові вклади в інших банках та кредити іншим банкам	2 037	60 096	51 010	48 973
Цінні папери	791 345	829 887	1 021 520	230 175
Надані кредити	963 664	1 065 347	1 036 129	72 465
Резерви за активними операціями банків	375 459	278 774	368 091	-7 368

Загальна сума активів банку протягом 2020-2022 років зросла на 530 778 млн. грн., що є позитивною тенденцією для українських банків в умовах війни, економічної кризи та зниження дохідності клієнтів. Також протягом 2020-2022 років зросли:

- активи в іноземній валюті на 530 778 млн. грн.;
- загальні активи (не скориговані на резерви) на 146 045 млн. грн.;
- загальні активи (не скориговані) в іноземній валюті на 507 596 млн. грн.;
- готівкові кошти на 1 749 млн. грн.;
- кошти в НБУ на 80 483 млн. грн.;
- коррахунки, що відкриті в інших банках на 139 044 млн. грн.;
- строкові вклади в інших банках та кредити на 48 973 млн. грн.;
- цінні папери на 230 175 млн. грн.;
- надані кредити на 72 465 млн. грн.

Проте відбулися і зменшення за наступними статтями балансу: обсяги банківських металів скоротилися на 416 млн. грн., резерви за активними операціями банків скоротилися на 7 368 млн. грн.

Як видно з таблиці 2.1, у структурі активних операцій банківських установ одну з найбільших часток у 2020, 2021 та 2022 роках займали кредити надані фізичним та юридичним особам – клієнтам банків (рисунок 2.3).

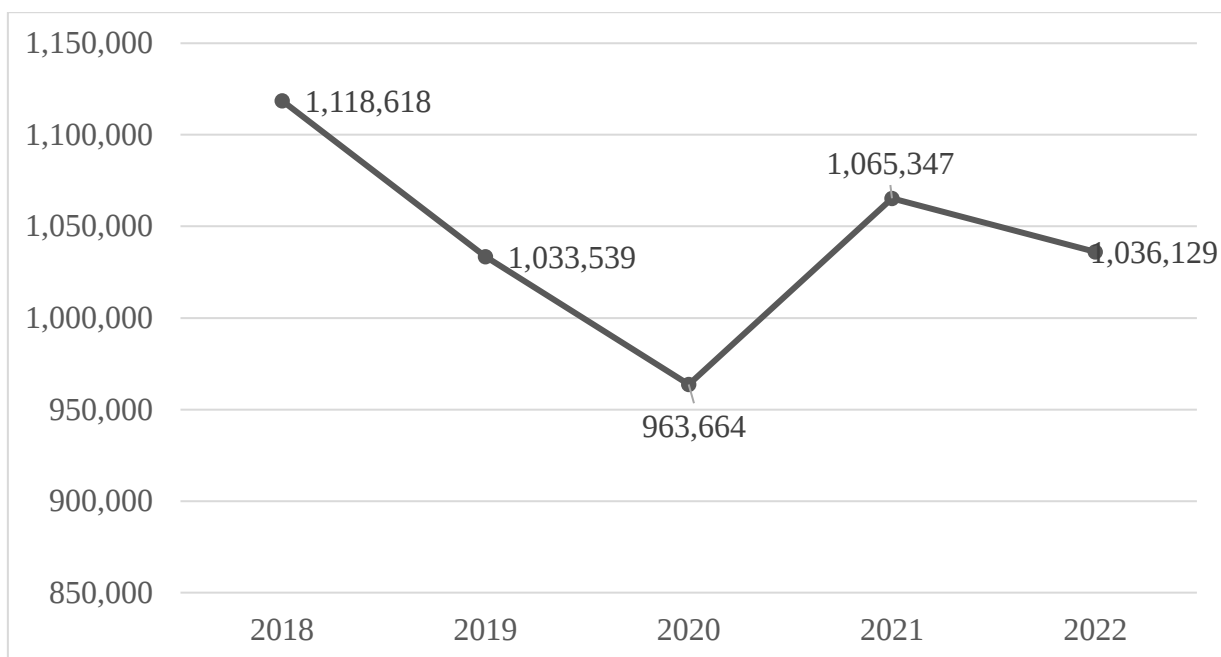

Рис. 2.3. Динаміка кредитів наданих фізичним та юридичних особам у 2018-2022 роках, млн. грн. [33]

Обсяги кредитів у 2022 році скоротилися на 82 489 млн. грн. у порівнянні з 2018 роком та на 29 128 млн. грн. порівняно з 2021 роком. Така ситуація зумовлено низьким рівнем доходів суб'єктів та можливість брати кредити, страхом клієнтів не повернути суму в умовах війни. Структура кредитів банків протягом 2020-2022 років представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Структура кредитів наданих протягом 2020-2022 років, млн. грн.

	2020	2021	2022	Відхилення 2022-2020 рр.
Надані кредити	963 664	1 065 347	1 036 129	72 465
кредити органам державної влади	11 545	26 973	24 809	13 264
кредити суб'єктам господарювання	752 503	795 513	801 327	48 824
кредити фізичним особам	199 556	242 633	209 944	10 388
кредити небанківським фінустановам	60	228	48	-12

Значна частина кредитів у структурі кредитного портфеля надається саме суб'єктам господарювання – підприємствам, фірмам різного розміру (малим, середнім та великим) та різної форми власності. У 2022 році обсяги кредитів наданих суб'єктам господарювання зросли з 752 503 млн. грн. у 2020 році до 801 327 млн. грн. у 2022 році.

Кредити надані банками фізичним особам, здебільшого це споживчі цільові кредити, також зросли з 199 556 млн. грн. у 2020 році до 209 944 млн. грн. у 2022 році. Кредити органам влади зросли з 11 545 млн. грн. у 2020 році до 24 809 млн. грн. у 2022 році.

Середні відсоткові ставки за кредитами наданими фізичних і юридичним особам протягом 2018-2022 років подано на рисунку 2.4.

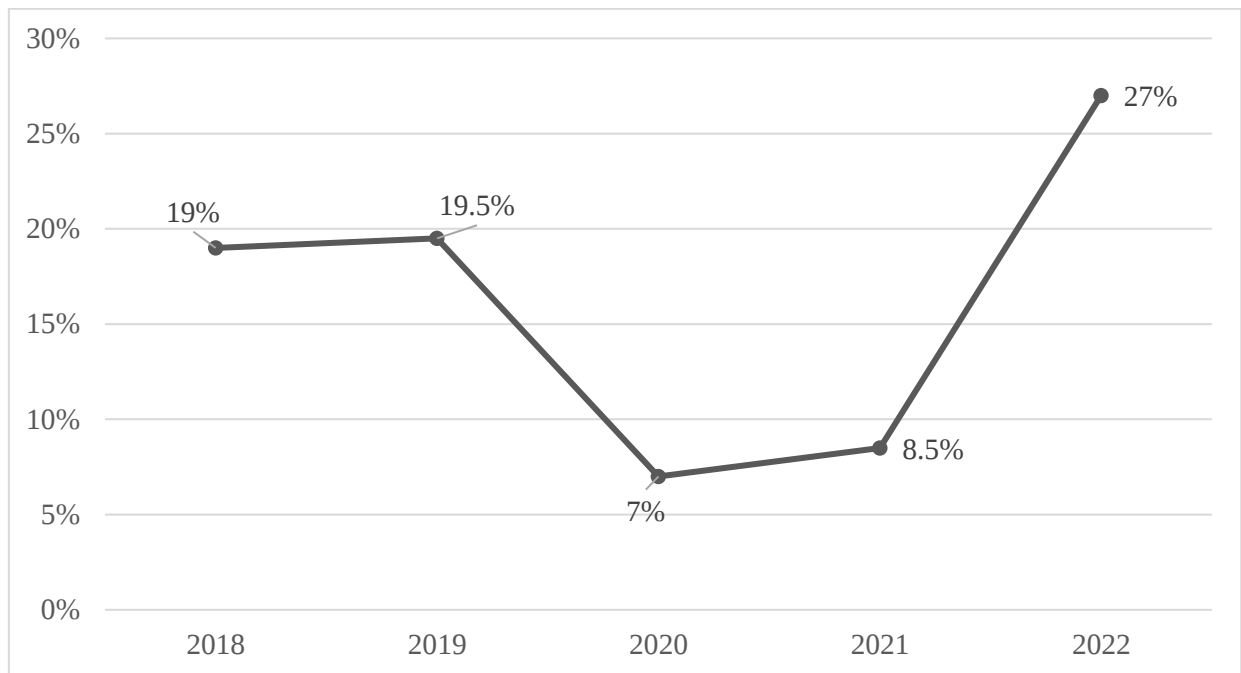

Рис. 2.4. Динаміка відсоткових ставок за кредитами протягом 2018-2022 років, % [34]

Відсоткові ставки за кредитами банків наданими фізичним та юридичним особам протягом 2018-2022 років коливалися в межах від 7 % до 27 % та залежали від облікової політики Національного банку України, економічної і політичної ситуації в країні. Як бачимо з рисунку 2.4 найбільш

високі відсотки були у 2022 році – 27 % річних в умовах війни, економічної і політичної кризи.

Наступними важливими за обсягами та прибутковістю операціями у структурі банківських активів є інвестиції в цінні папери, які забезпечують можливість отримання додаткового доходу, можливість підвищити рівень прибутковості банку у фінансовому році, збільшити прибутки клієнтів (якщо інвестиції здійснюються від імені клієнтів банку), а також забезпечити розвиток вітчизняного фондового ринку.

Динаміка інвестиційних операцій банків протягом 2018-2022 років представлено на рисунку 2.5.

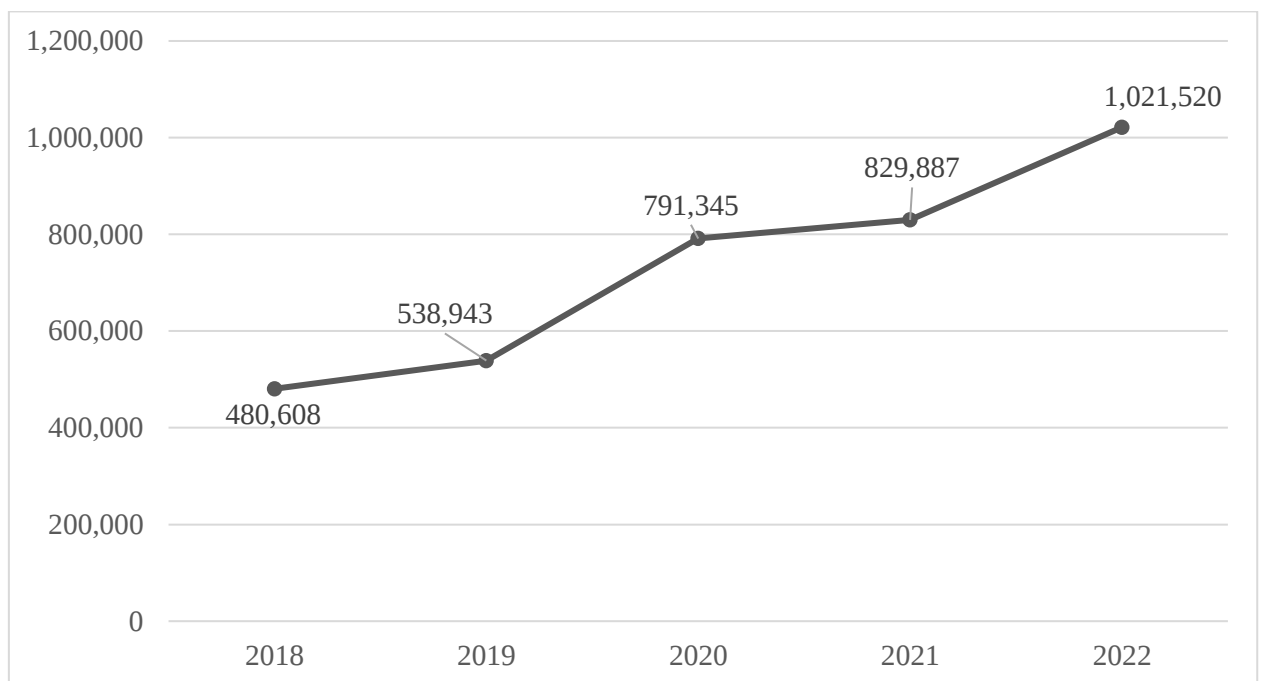

Рис. 2.5. Динаміка інвестиційних операцій у 2018-2022 роках, млн. грн.

Інвестиції в цінні папери у структурі активів банків протягом 2018-2022 років зросли на 540 912 млн. грн., що свідчить про зацікавленість клієнтів та банківських установ в інвестиціях, зокрема вкладання коштів в облігації внутрішньодержавної позики, які є надійними та прибутковими навіть в умовах воєнного часу.

2.2. Оцінка структури пасивів банків

Кризові явища, які досі негативно впливають на економіку країни, фінансових суб'єктів, фінансових агентів ринку, банківську систему знижують її можливість отримувати прибутки, надавати якісні послуги. За даними НБУ протягом 2022 року кількість філій (підрозділів) банківських установ скоротилася на 20 % з 6685 до 5 336. Основна частина припадає на південно-східні регіони де відбулася окупація територій, постійні обстріли та руйнування приміщень. Також негативні фактори, повпливали на структуру пасивів українських банків протягом 2018-2022 років (рисунок 2.6).

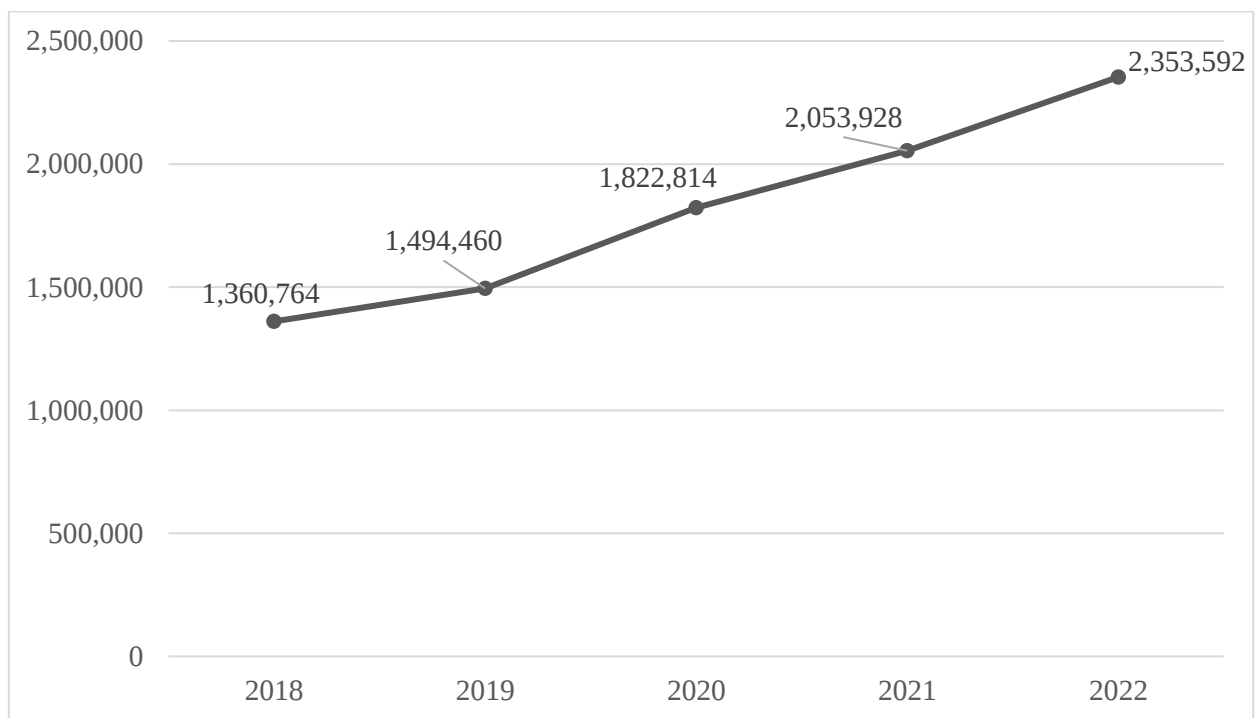

Рис. 2.6. Динаміка пасивів банків у 2018-2022 роках, млн. грн. [34]

Як видно з рисунку 2.6 пасиви банківських установ протягом 2018-2022 років пасиви банків збільшилися на 992 828 млн. грн. Банківські пасиви це власні, позичені та залучені ресурси банку, які у фінансовій звітності поділяються на:

- зобов'язання банків;
- власний капітал банків.

За обсягами формування зобов'язання складають значну частину оскільки формують значну частину залучених через депозити фізичних та юридичних осіб кошти, що направляються на здійснення активних операцій, надання кредитів.

Динаміка зобов'язань та власного капіталу банку подана на рисунку 2.7.

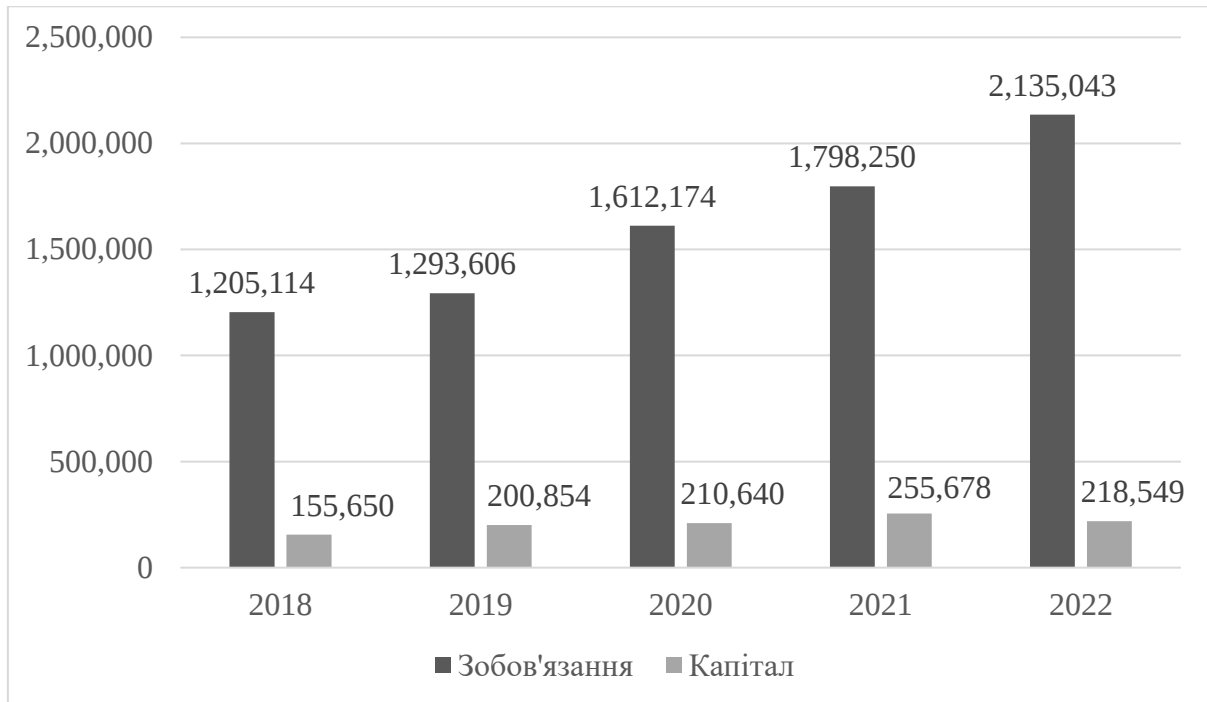

Рис. 2.7. Динаміка зобов'язань та власного капіталу банків протягом 2018-2022 років, млн. грн.

Протягом 2018-2022 років спостерігалось значне зростання зобов'язань банків, приріст у 2022 році склав 929 929 млн. грн. у порівнянні з 2018 роком. Капітал банку зазнав незначного збільшення (на 62 899 млн. грн.), що пояснюється тим що протягом п'яти проаналізованих років кількість банків, що закрилися чи збанкрутували становить 10 установ, що зменшило розмір капіталів. Незначне зростання пов'язане з зі збільшенням резервів або прибутків протягом попередніх років.

Аналіз окремих статей пасивів банків протягом 2020-2022 років подана у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Структура пасивів банків протягом 2020-2022 років, млн. грн.

	2020	2021	2022	Відхилення 2020-2022 рр.
Пасиви (усього)	1 822 814	2 053 928	2 353 592	530 778
Капітал	210 640	255 678	218 549	7 909
статутний капітал	479 932	481 535	407 021	-72 911
Зобов'язання банків	1 612 174	1 798 250	2 135 043	522 869
Зобов'язання банків в іноземній валюті	647 002	613 893	798 701	151 699
кошти суб'єктів господарювання	646 491	758 434	889 526	243 035
у т.ч. строкові кошти суб'єктів господарювання	147 871	137 417	139 196	-8 675
кошти фізичних осіб	682 029	727 022	933 553	251 524
у т.ч. строкові кошти фізичних осіб	344 353	314 026	326 655	-17 698
кошти небанківських фінустанов	34 704	41 410	53 188	18 484
у т.ч. строкові кошти небанківських фінустанов	17 573	17 926	22 205	4 632

Загальна динаміка пасивів банків протягом аналізованих періодів постійно зростає та показує позитивну динаміку, у структурі пасивів більше 65 % належить зобов'язанням, які формуються за рахунок залучення депозитів фізичних та юридичних осіб у національній та іноземній валюті.

Протягом 2018-2022 років (рисунок 2.8) обсяги строкових депозитів юридичних осіб збільшилися 30 982 млн. грн., безстрокові депозити зросли на 593 813 млн. грн. і у 2022 році склали 889 526 млн. грн., що дозволяє банкам здійснювати ефективні операції, забезпечувати розвиток активних операцій, надавати кредити в достатньому обсязі.

Рис. 2.8. Динаміка строкових та безстрокових депозитів суб'єктів господарювання у 2018-2022 роках, млн. грн.

Строкові депозити (рисунок 2.9) фізичних осіб протягом 2018-2022 років скоротилися на 960 млн. грн., а безстрокові депозити фізичних осіб зросли на 425 624 млн. грн., що дало можливість більш безпечно страхувати свої кошти від втрат в умовах війни.

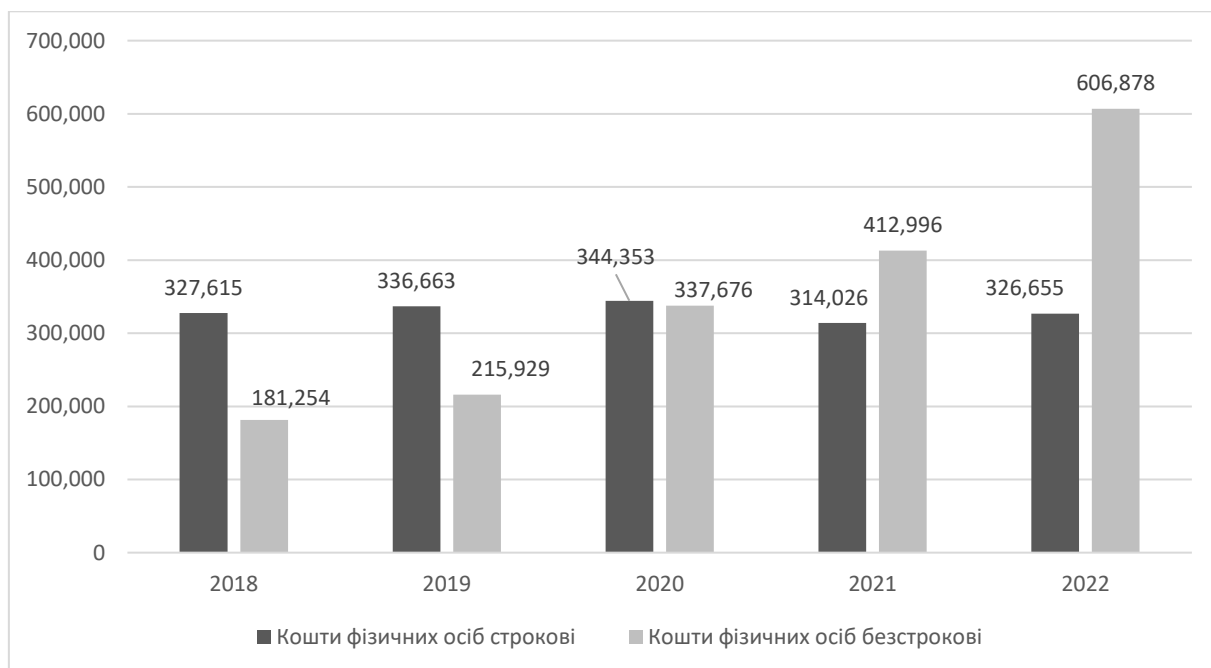

Рис. 2.9. Динаміка строкових та безстрокових депозитів фізичних осіб у 2018-2022 роках, млн. грн.

Значна кількість фізичних осіб протягом 2022 років відкривали рахунки у безстроковому розрахунку з метою збереження власних коштів, можливістю оперувати коштами за кордоном, страхування від втрати під час обстрілів.

Значна частина депозитних коштів знаходяться на поточних рахунках (більше 31 %) які включають виплати військовослужбовцям, допомога тимчасово переміщеним особам, допомога особам від війни (різні державні та міжнародні виплати), які ще не використали чи не зняли з рахунку.

Збільшення обсягів валютних вкладів відбулося за рахунок трьох місячної пропозиції Національного банку України щодо «конвертаційних депозитів», що використовувалися для купівлі іноземної валюти на рахунок за умови «пільгового курсу», який був на 3-6 гривень меншим за поточні курси в обмінниках.

Відсоткові ставки за депозитами фізичних та юридичних осіб протягом 2018-2022 років (рисунки 2.10) не були високими, що значною мірою зменшувало привабливість до вкладання коштів на депозитні рахунки банківських установ.

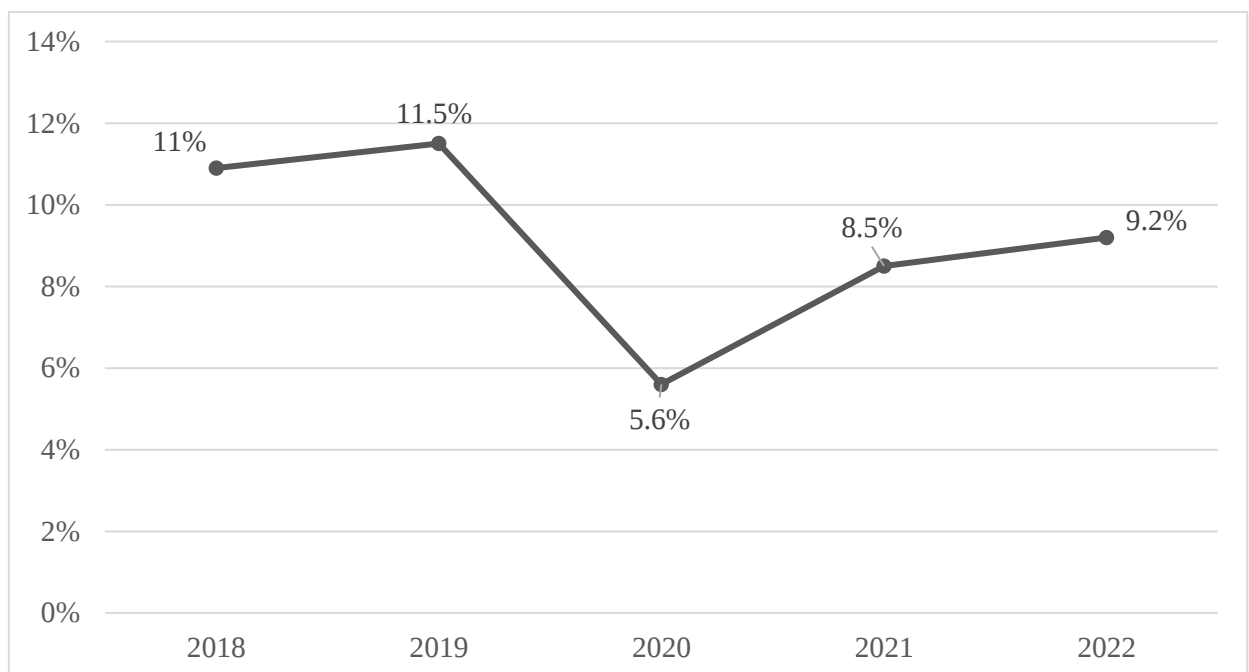

Рис. 2.10. Динаміка відсоткових ставок за депозитами
протягом 2018-2022 років, %

Друга складова пасивів банків власний капітал банків, який формує ту частину фінансових ресурсів, яка належить акціонерам, власникам банків. Так, протягом 2018-2022 років відбулося скорочення обсягів статутного капіталу банків (рисунок 2.11).

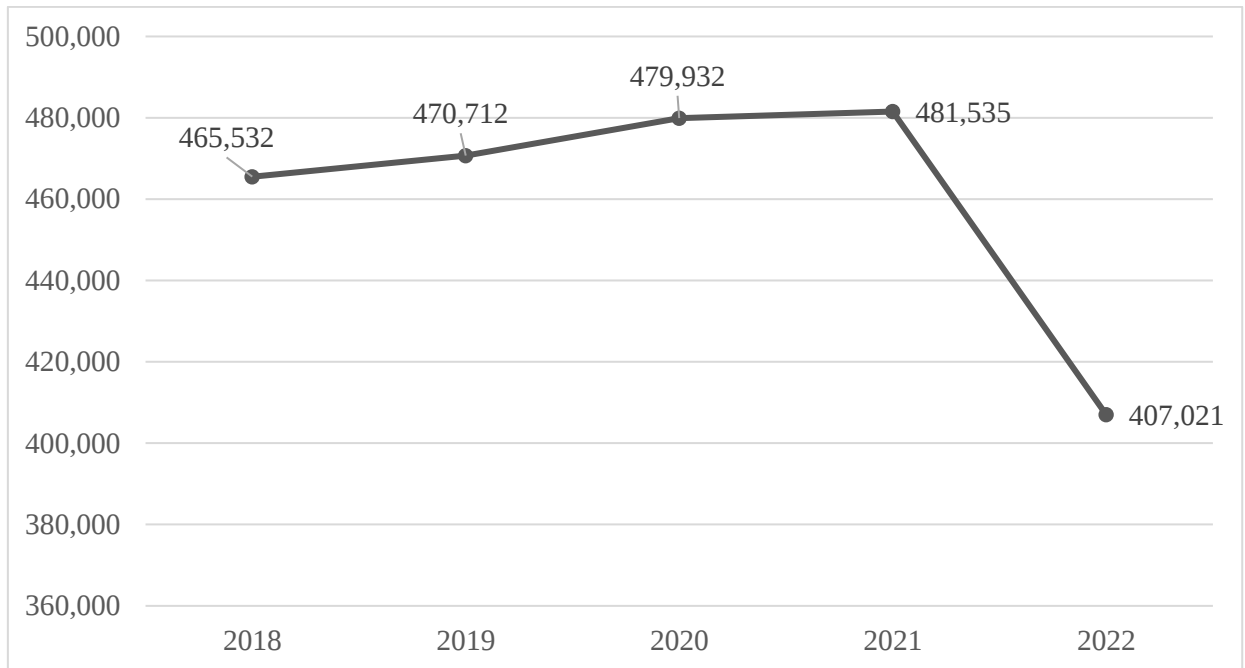

Рис. 2.11. Динаміка статутного капіталу банків
у 2018-2022 роках, млн. грн.

Статутний капітал банків у 2022 році скоротився на 74 514 млн. грн. порівняно з 2021 роком та на 58 511 млн. грн. порівняно з 2018 роком, що є наслідком припинення діяльності 10 банків протягом проаналізованого періоду та відсутності додаткових обсягів емісій акцій банками.

За даними обсягів отриманих доходів, що поповнили власний капітал банків у 2022 році були: АТ «Приватбанк», АТ «Райфайзен Банк», АТ «ПУМБ», АТ «Укрсиббанк» і закриває п'ятірку лідерів АТ «ОТП Банк».

За прогнозами експертів управління пасивами вітчизняних банків повинно базуватися на викликах сучасних негативних явищ, потребі клієнтів зберігати свої кошти на рахунках, диверсифікації валютних та національних збережень фізичних осіб.

2.3. Оцінка ефективності механізму управління активами та пасивами банків

Протягом останніх півтора років Національний банк України намагається утримувати рентабельність українських банків на більш-менш стійкому рівні, незважаючи на кризові явища та фактори, що впливають на діяльність банків.

Загальна рентабельність капіталу банків (ROE) у 2022 році на рівні 10,9 % (рисунок 2.12) свідчить про позитивні тенденції щодо стану банків та банківської системи загалом, проте джерелом прибутків були відсоткові доходи найбільших великих державних банків України, які здійснювали інвестиції в облігації внутрішньодержавної позики та депозитні сертифікати Національного банку України, що дало змогу отримати значні доходи по відсоткам за цінні папери.

Проте, якщо банки збільшать відрахування до резервних фондів відповідно до воєнного часу, рентабельність капіталу значно знизиться.

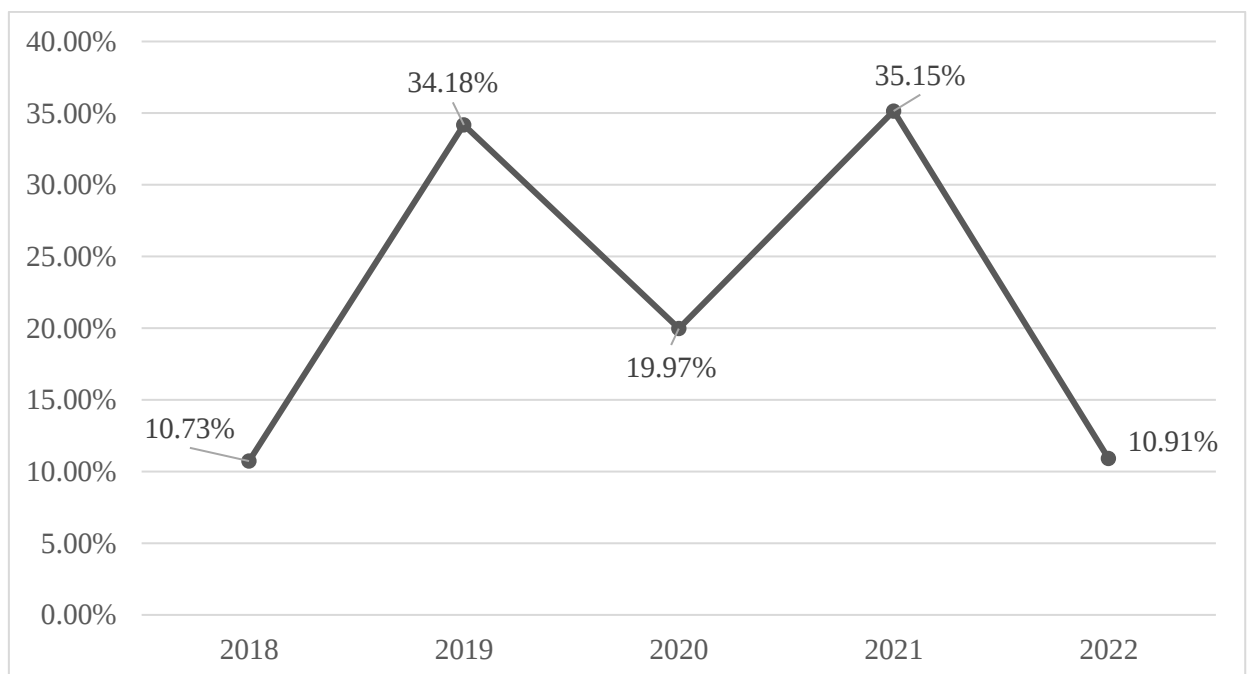

Рис. 2.12. Динаміка рентабельності капіталу банків протягом 2018-2022 років, % [34]

У 2022 році рентабельність капіталу банків зменшилася на 24,24% порівняні до 2021 року, що є показником низького рівня прибутковості у післявоєнний період.

Варто зауважити, що саме кредитні операції банків та значні зростання обсягів інвестицій банків в облігації внутрішньодержавної позики та депозитні сертифікати НБУ дали змогу підвищити як власний рівень прибутковості, так і клієнтів банків, підвищити рентабельність активів.

Рентабельність активів банків протягом 2018-2022 років представлена на рисунку 2.13.

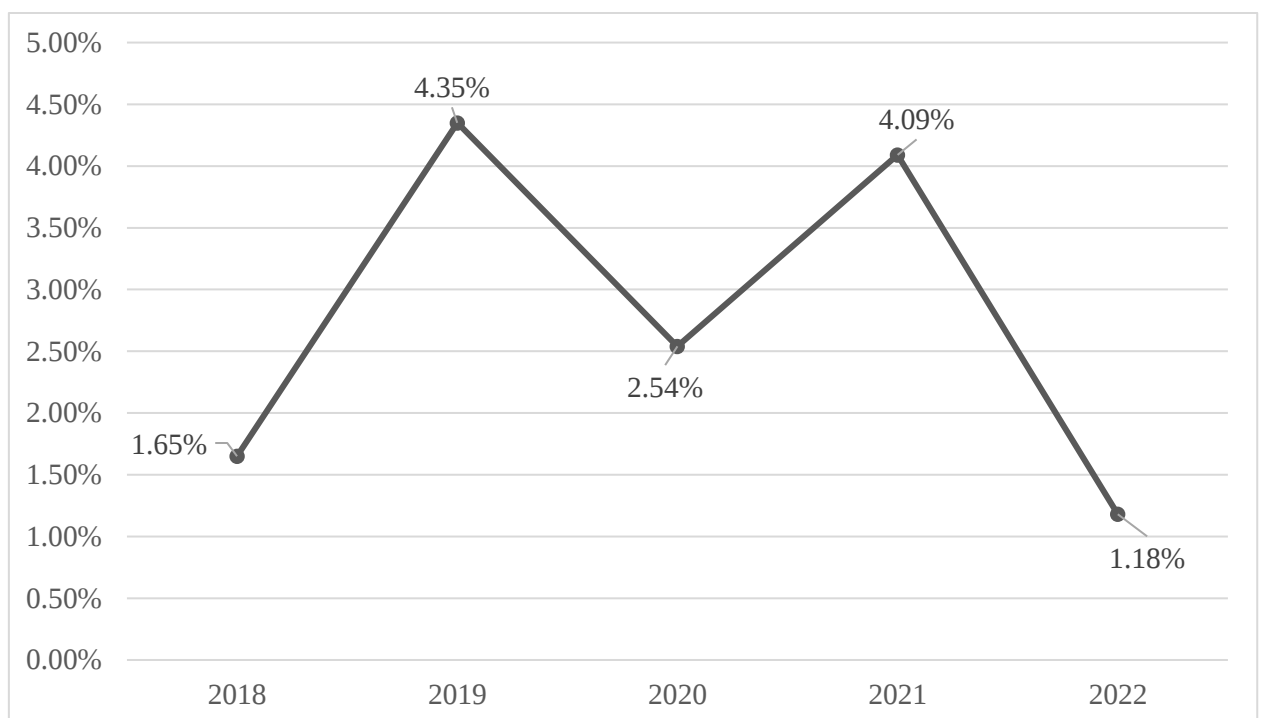

Рис. 2.13. Динаміка рентабельності активів банків протягом 2018-2022 років, %

Показник рентабельності активів у 2022 році становив 1,18 %, що на 2,91% менше ніж у 2021 році, на 1,36 % менше ніж у 2020 році та на 3,17% менше ніж у 2019 році.

Для потенційних та вже наявних клієнтів банківських установ, Національний банк України радить звертати увагу на показники прибутковості

сучасних банків, які офіційно розміщені на офіційній сторінці, обсяги відрахувань до резервних фондів.

Динаміка резервів банків за активними операціями протягом 2018-2022 років представлено на рисунку 2.14.

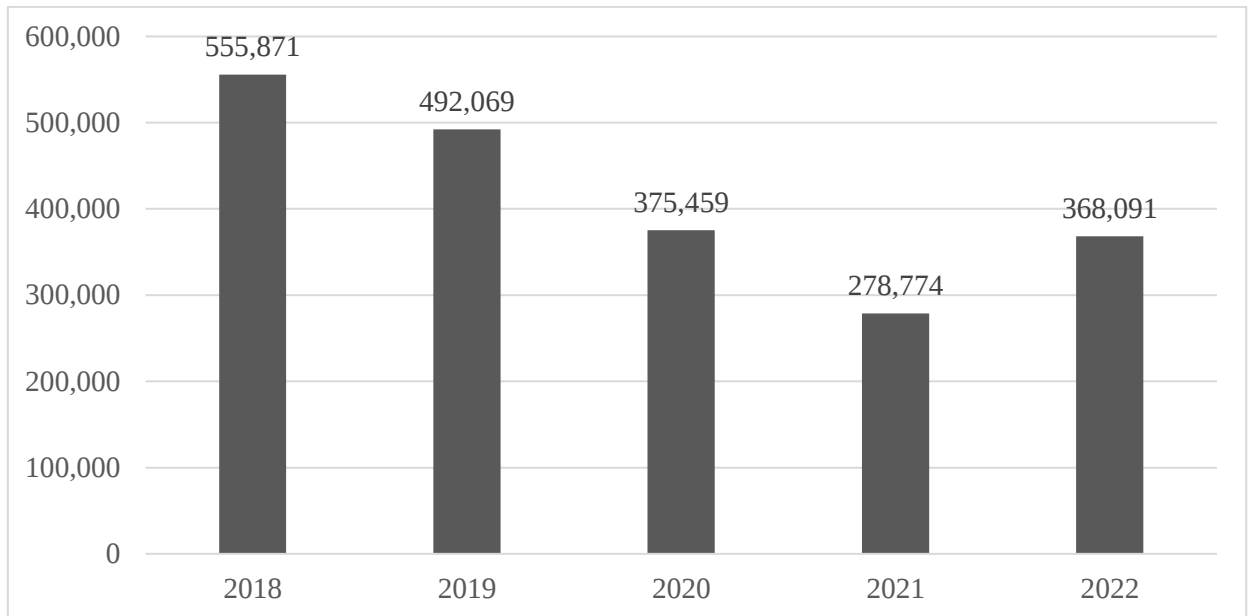

Рис. 2.14. Динаміка резервів банків за активними операціями протягом 2018-2022 років, млн. грн.

Як видно з рисунку 2.13 обсяг резервів які банки формували на покриття можливих збитків за активними операціями у 2022 році зросли 89 317 млн. грн. у порівнянні з 2021 роком, проте зменшилися на 7 368 млн. грн. у порівнянні з 2020 роком, на 123 978 млн. грн., та на 187 780 млн. грн.

За рекомендаціями Національного банку України банки зобов'язані у період воєнного стану збільшувати власні резерви враховуючи:

- рівень інфляції в країні;
- рівень облікової ставки НБУ та рівень підтримки банків;
- напрями фінансування та підтримки економіки України;
- рівень фінансового достатку та спроможності громадян.

Також, важливим аспектом визначення ефективності управління активами і пасивами є рівень процентних та комісійних доходів банків (рисунок 2.15).

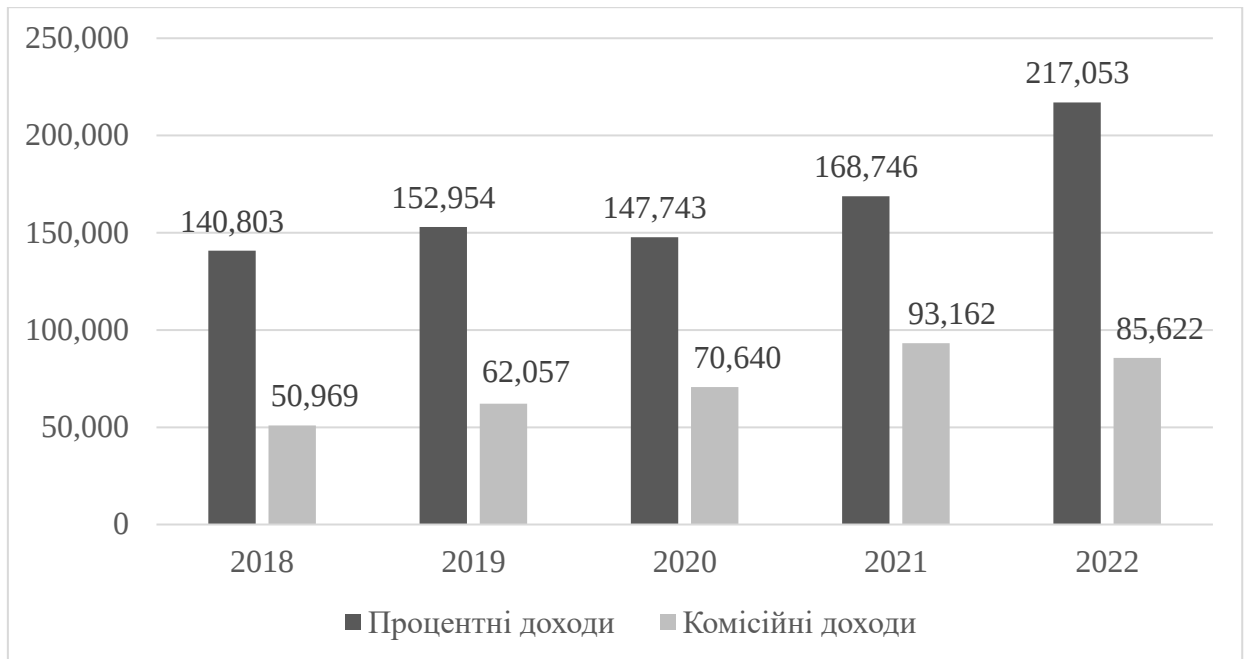

Рис. 2.15. Динаміка процентних та комісійних доходів банків протягом 2018-2022 років, млн. грн.

Процентні доходи у 2022 році зросли на 76 250 млн. грн. у порівнянні з 2018 роком, комісійні доходи у 2022 році зросли на 34 653 млн. грн. порівняно з 2018 роком, що свідчить про позитивну тенденцію та прибутковість. Витрати банків протягом 2018-2022 років представлено на рисунку 2.16.

Рис. 2.16. Динаміка процентних та комісійних витрат банків протягом 2018-2022 років, млн. грн.

Процентні витрати у 2022 році склали 65 358 млн. грн., що на 2 355 млн. грн. менше ніж у 2018 році., а комісійні витрати збільшилися на 22 290 млн. грн. у порівнянні з 2018 роком.

Розмір чистого прибутку банків у 2018-2022 роках представлений на рисунку 2.17.

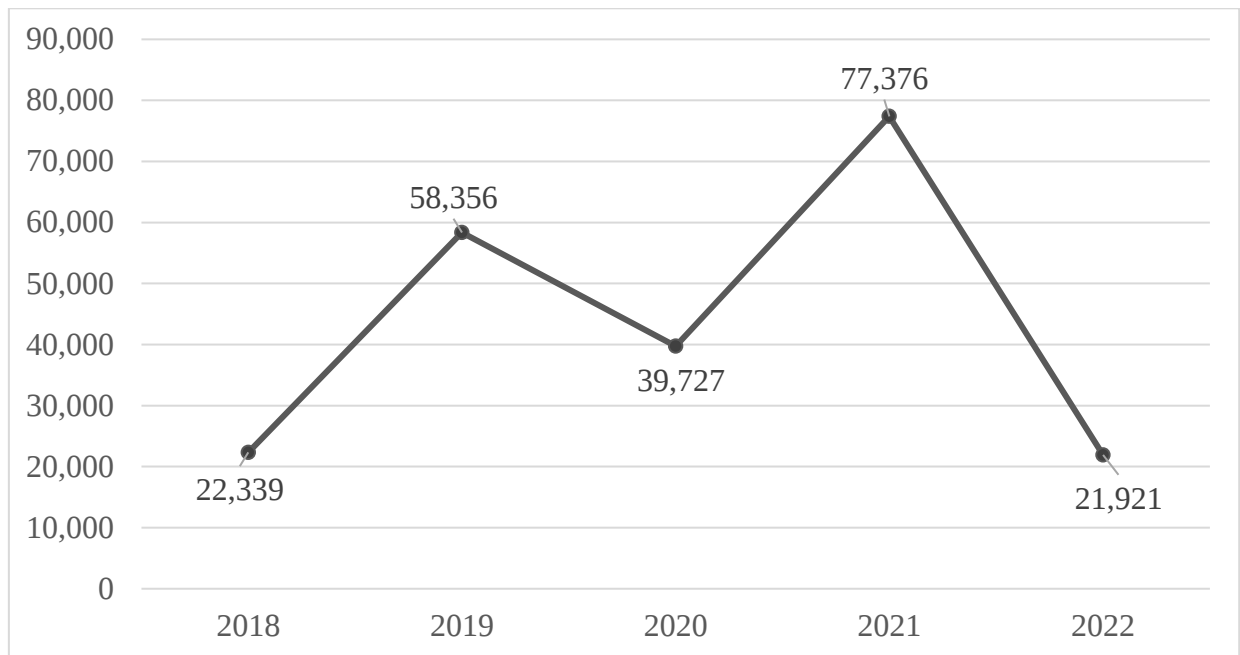

Рис. 2.16. Динаміка чистого прибутку банків протягом 2018-2022 років, млн. грн.

Зменшення рівня прибутковості банків у 2022 році на 55 455 млн. грн., свідчить про негативні тенденції, зменшення ефективності управління як активами так і пасивами.

Висновки до розділу 2

Банківські установи протягом 2018-2022 років скоротилися на 10 і у 2022 році склали 67 установ. Активи банків протягом проаналізованих 2018-2022 років зросли з 1 360 764 млн. грн. до 2 353 592 млн. грн., тобто приріст активів склав 992 828 млн. грн. У структурі активів найбільше збільшилися протягом

трьох років: коррахунки, що відкриті в інших банках на 139 044 млн. грн., інвестиції банків цінні папери на 230 175 млн. грн. та надані кредити фізичним та юридичним особам на 72 465 млн. грн.

Найбільшу частку у структурі активів займають кредити фізичних та юридичних осіб, які протягом проаналізованого періоду скоротилися на 82 489 млн. грн. Натомість інвестиції в цінні папери протягом 2018-2022 років зросли на 540 912 млн. грн., що свідчить про інвестиційну зацікавленість та намір отримати максимальний рівень прибутку.

Пасиви банків протягом 2018-2022 років збільшилися на 992 828 млн. грн., у розрізі структури пасивів збільшення зобов'язань у 2022 році склало 929 929 млн. грн. у порівнянні з 2018 роком, капітал банків збільшився лише на 62 899 млн. грн. Статутний капітал банків у 2022 році скоротився на 74 514 млн. грн. порівняно з 2021 роком та на 58 511 млн. грн. порівняно з 2018 роком, що є наслідком припинення діяльності 10 банків.

У 2022 році рентабельність капіталу банків зменшилася на 24,24% порівнянні до 2021 року. Рентабельність активів у 2022 році становила 1,18 %, що на 2,91% менше ніж у 2021 році. Процентні доходи у 2022 році зросли на 76 250 млн. грн. у порівнянні з 2018 роком, а комісійні доходи на 34 653 млн. грн. Чистий прибуток банків у 2022 році зменшився на 55 455 млн. грн.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ

3.1. Методи удосконалення управління активами банку

В процесі своєї банківської діяльності, вітчизняні банківські установи сьогодні стикаються з великою кількістю негативних факторів, загроз, зовнішніх впливів які зменшують прибутковість та ефективність управління ресурсами банку, його активами.

Для здійснення ефективної системи управління активами банкам необхідно визначити ключові напрями роботи, ключові цілі яких необхідно досягти використовуючи ті чи інші методи:

- надання якісних, прозорих, зрозумілих та надійних банківських послуг та операцій;
- забезпечення найвищого рівня прибутку від здійснення активних послуг;
- збільшення рентабельності активів банку;
- зменшення рівня ризикових операцій (особливо це стосується наданих кредитів фізичним та юридичним особам);
- збільшення розмірів інвестиційних портфелів банків;
- інформування наявних та потенційних клієнтів про можливі нові операції, послуги банків;
- збільшення довіри до банківських установ;
- покращення захисту клієнтів банку;

Визначення чітких цілей дозволяє забезпечити формування найбільш ефективних напрямів та методів управління активами банку. При цьому в сучасних умовах управління повинно враховувати війну в країні, економічну кризу, вплив інфляції на позицію гривні, рівень фінансової підтримки економіки, рівень життя населення.

На нашу думку важливими методами покращення управління активами банку мають бути наступні (рисунок 3.1).

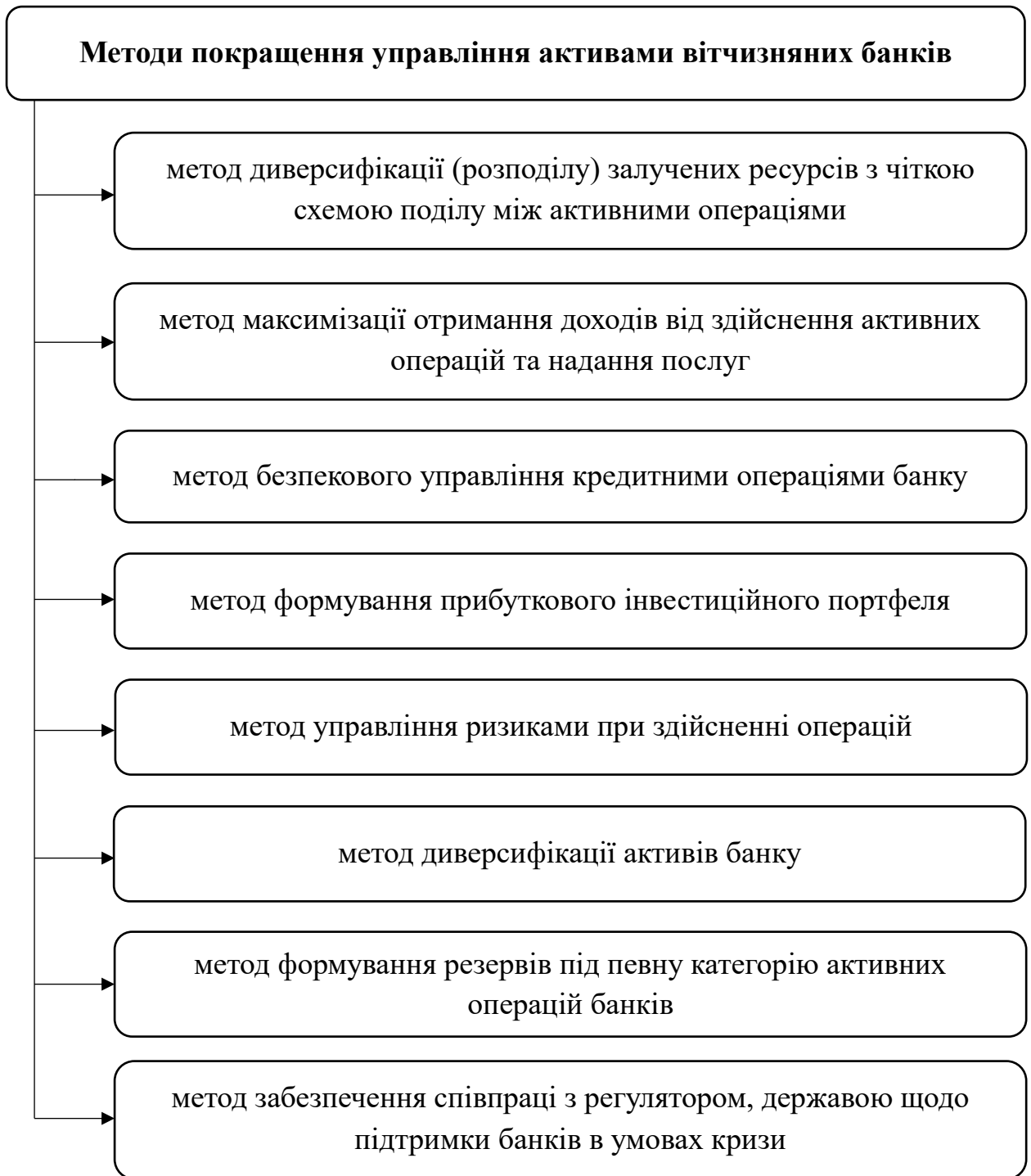

Рис. 3.1. Перелік методів управління активами банків (сформовано автором на основі 13, 29, 40)

В процесі залучення ресурсів банкам необхідно чітко визначати напрями використання, розміщення для забезпечення максимально ефективного

використання. Для цього банку використовують розподіл коштів на активні операції дохідність яких принесе банківській установі найвищий рівень прибутковості.

Саме тому банку необхідно застосовувати метод максимізації доходу від активних операцій. Його завдання розподіляти залучені ресурси банківських установ в ті активи які приносять найбільший рівень прибутків протягом фінансового періоду. За даними проведеними у другому розділ до найбільш прибуткових активів відносяться: готівкові та валютні операції, кредити, інвестиції (рисуюнок 3.2).

Рис. 3.2. Метод максимізації доходу банків (розроблено автором на основі 29, 40)

Розподіл коштів на кредити здійснюється в залежності від потреб клієнтів, які є як фізичними особами, юридичними особами (підприємства, фірми, компанії тощо), фінансові та державні установи, а також в залежності від термінів кредитування та валюти в якій надаються кредити.

Розподіл на кредитні операції дає можливість банкам сформувати ефективний кредитний портфель, знизити рівень ризиковості, забезпечити максимальний рівень прибутку, вибрати клієнтів, які забезпечать повне повернення кредитних коштів. Також, банки самостійно визначають різновиди кредитів, які клієнти можуть обрати у банківській установі.

Розподіл на інвестиції забезпечує формування інвестиційного портфеля банку здебільшого у довгостроковій перспективі. Прибуток банку формується за рахунок отриманих дисконтних відсотків, виплат або дивідендів. Формування інвестицій здійснюється від свого імені або від імені клієнтів і вкладаються в найбільш дохідні і надійні цінні папери.

Розподіл на гроші передбачає можливість надання готівкових або валютних операцій клієнтам банку, заповнювати недостачі різні види розрахункових операцій чи поточні розрахунки, готівкові поповнення.

Наступний це метод безпекового управління кредитними операціями банку, які передбачають постійний аналіз, оцінку кредитів, формування найменш ризикового кредитного портфеля. Якісне управління кредитним портфелем буде передбачати постійний аналіз та контроль за наступними складовими:

- укладання договору між клієнтом та банком, який включає всі обумовлені пункти, непередбачувані обставини, можливі варіанти вирішення не порозумілих обставин;
- суму отримання кредиту, відсоток за кредит;
- терміни та методи погашення отриманого кредиту;
- перевірити кредитоспроможність клієнта або його кредитну історію;
- при особливих обставинах наявність поручителя чи заставного майна на суму отриманого кредиту [37].

Важливим аспектом для сучасних банків в умовах війни забезпечити більш індивідуальний підхід до кредитів, особливо якщо сума кредиту надана у великих обсягах або на довгий період. Сучасний стан війни показав, що

банкам необхідно особливо ретельно підходити до системи формування кредитного портфеля, враховувати всі можливі негативні фактори впливу.

Ще одним важливим методом є формування прибуткового інвестиційного портфеля банку. Перед війною українські банки здійснювали інвестиції в різноманітні цінні папери – пайові, боргові та похідні. Після нападу росії, підприємства обмежили емісію акцій, фондовий ринок закрив операції щодо купівлі-продажу цінних паперів, регулятор (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку) ввів обмеження щодо операцій на фондових біржах.

З середини 2022 року українські банки зосереджують своє інвестування в державні боргові цінні папери, а саме облігації внутрішньодержавної позики, які мають ряд важливих характеристик:

- є надійним фінансовим інструментом, особливо в умовах війни, оскільки гарантом облігаційних виплат та дисконту за ним виступає держава та державні органи;
- забезпечують сталий відсотковий дохід від вкладених у них коштів;
- мають доступну номінальну вартість (інвестувати в них можуть не лише юридичні, а й фізичні особи);
- різні терміни інвестування (чим більший термін тим вищий дисконтний відсоток отримає інвестор);
- підтримка національної економіки;
- підтримка армії та військових потреб;
- забезпечують розвиток посередницьких послуг та фінансових агентів фондового ринку.

За даними дослідження проведеними в другому розділі загальна сума інвестицій в цінні папери – в облігації внутрішньодержавної позики у 2022 році склали – 1 021 520 млн. грн., відсоткові ставки коливаються від 9 % до 30 % залежно від терміну обігу ОВДП. Розрахуємо можливі обсяги доходу при

сталій сумі інвестицій (за базу 2022 рік) проте при різних відсоткових ставках – 10%, 15%, 20%, 25% та 30% (рисунок 3.3).

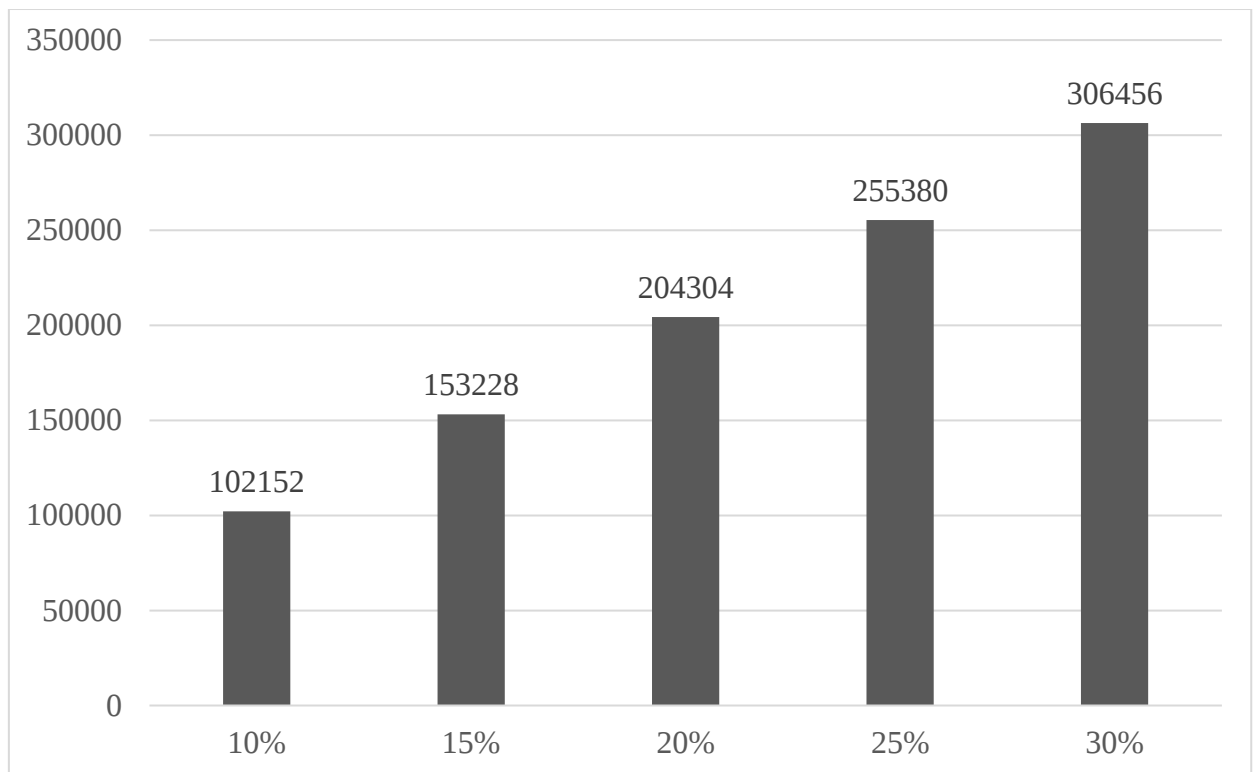

Рис. 3.3. Розрахунок прогнозу можливого прибутку від операцій з інвестування в ОВДП, млн. грн.

Потенційний розрахунок показав, що при:

- 10% - дохід складе 102 152 млн. грн.;
- 15% - дохід складе 153 228 млн. грн.;
- 20% - дохід складе 204 304 млн. грн.;
- 25% - дохід складе 255 380 млн. грн.;
- 30% - дохід складе 306 456 млн. грн.

Як видно з дослідження, інвестування в облігації внутрішньодержавної позики забезпечить банкам в умовах кризи та війни надійний рівень прибутків, можливість підвищити рентабельність, ліквідність, забезпечити прибутковість клієнтам банку. А також, отриманий інвестиційний прибуток забезпечує сплату податків, тим самим поповнюючи державний бюджет.

Банківські установи через здійснення інвестиційних операцій забезпечують розвиток фінансового посередництва через розвиток фондового ринку, послуг андеррайтингу та інвестиційного консультування, формування індивідуальних портфелів цінних паперів.

Також, банком важливим є використання методу метод диверсифікації активів банку, який ґрунтується на тому що для забезпечення ефективного, надійного, прибуткового та ліквідного управління активами варто приділяти увагу кожній активній операції окремо. Активні операції мають різні за призначенням функції щодо забезпечення надання або організації клієнтам фінансової допомоги, послуги, операції.

Тому підхід щодо розподілу залучених ресурсів має ґрунтуватися на доцільності, важливості і ефективності розподілу саме на ту чи іншу статтю балансу. Саме тому основна частина спрямовується на кредитні та інвестиційні операції, які приносять найвищий рівень доходу банку.

Метод формування резервів під певну категорію активних операцій банків ґрунтується в першу чергу на оцінці ненадійних або ризикових активів з метою захисту між можливих фінансових втрат в майбутньому. За даними банківських установ до основної групи резервних фондів (в національній та іноземній валютах) відносять:

- резерви за можливих втрат від кредитних операцій;
- резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку;
- резерви під ризикові заборгованості клієнтів банку.

Банки формують: спеціальні резерви, які формуються банками для відшкодування потенційних (можливих) збитків від кредитних операцій, дебіторської заборгованості, інших активів; загальні резерви, які формуються з метою відшкодування можливих непередбачуваних ризиків. З аналітичного даного Національного банку України видно, що в умовах кризи обсяги резервів повинні бути збільшені банками, оскільки існує значний відсоток вірогідності втратити частину доходу від активних операцій.

В теперішніх умовах найбільш ризиковими є ті операції, що пов'язані з кредитами, валютою, цінними паперами та дебіторською заборгованістю.

У зв'язку з цим виникає необхідність застосування банками методу управління ризиками, які зараз є найбільш актуальною темою. Управління ризиками повинно передбачати розробку стратегії, щодо зменшення впливу ризикових ситуацій, операцій чи факторів на активні операції банку чи прибутковість загалом.

Важливим є створення банками департаменту або відділу, який буде займатися:

- аналіз фінансового стану, аналіз активів, зобов'язань, інвестицій та кредитів протягом звітного періоду;
- контроль за дотриманням нормативних показників встановлених Національним банком України щодо ліквідності, достатності капіталу тощо;
- оцінка впливу можливих ризиків на діяльність та ліквідність, прибутковість банків;
- управління наступними видами ризику: кредитним, операційним, ринковим, процентним, ліквідності, портфельним (кредитним, депозитним, інвестиційним);
- здійснення стрес тестування та виявлення ризиків в діяльності;
- розроблення системи раннього попередження та виявлення ризиків, проблемних клієнтів тощо;
- розроблення системи зменшення впливу ризиків на окремі показники діяльності та загальний фінансовий стан банку.

Також, а нашу думку важливими напрямками щодо ефективного управління активними операціями банків в сучасних умовах є наступні:

- постійний нагляд та розробка стратегії мінімізації ризиків;
- моніторинг та оцінка кредитного портфеля (складу, структури, прибутковості, ефективності, диверсифікації тощо);

- забезпечення достатнього рівня ліквідності;
- управління інвестиціями в цінні папери, визначення рівня дохідності за різні періоди та за різних фінансових інструментів;
- планування фінансового бюджету банку з метою забезпечення фінансової стабільності;
- диверсифікація розподілу залучених коштів;
- стратегічне управління активами в довгостроковій перспективі;
- оптимізація витрат;
- управління інноваційними технологіями тощо.

3.2. Оптимізація структури пасивів банку в сучасних умовах розвитку ринку банківських послуг

Сучасний кризовий стан негативно вплинув на формування, управління пасивами банків, зменшилися обсяги власного капіталу, обсяги нерозподіленого прибутку, зменшення доходів громадян скоротили обсяги вільних фінансових ресурсів, які можна розміщувати на депозитних рахунках. Все ще змушує банківські установи розробити ефективні напрями, методи та стратегії управління пасивами банків.

Стратегія управління пасивами банків спрямована на оптимізацію його структури таким чином, щоб забезпечити вирішення проблем ліквідності та формування відповідного портфеля ресурсів шляхом залучення додаткових коштів на фінансовому ринку. Головним акцентом слугує джерела залучення таких ресурсів:

1. залучені ресурси банку;
2. власні ресурси банку.

Як відомо, залучений капітал (залучені ресурси) банків являє собою кошти (грошові ресурси), які банк залучає на депозитні рахунки. Формування

залучених ресурсів складає важливу економічну основу банку, яка пов'язана із організацією діяльності банку, формування процесу надання активних операцій, комерційно-посередницьких послуг. Розвиток депозитних операцій значною мірою залежить від стану економіки в країні, доходів населення, фінансової обізнаності суб'єктів у сфері банківських послуг.

Важливими напрямками оптимізації залученого капіталу є (рисунк 3.4) формування комплексної системи управління залученими коштами фізичних та юридичних осіб.

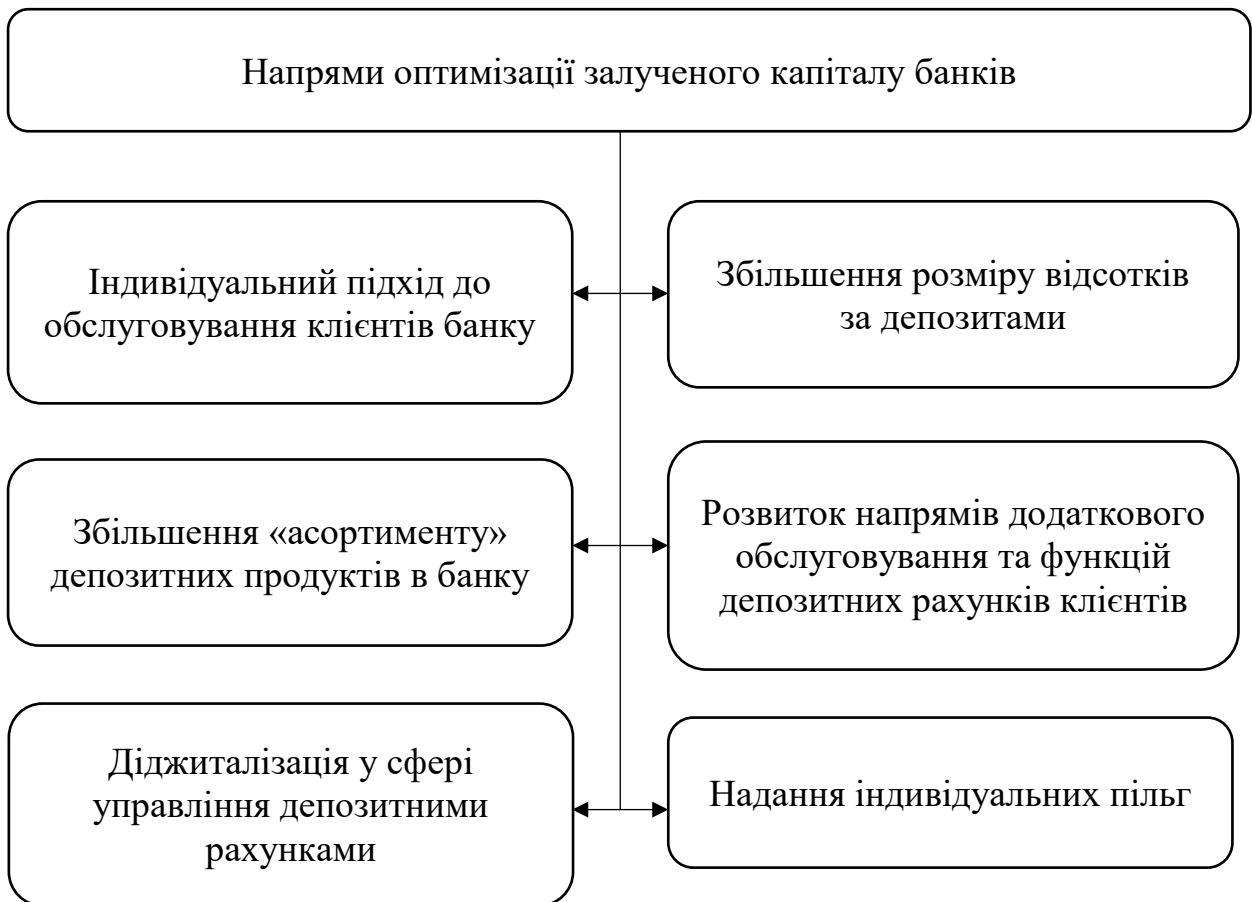

Рис. 3.4. Напрями оптимізації банківських депозитів (залученого капіталу) банків (власна розробка автора)

Індивідуальний підхід до обслуговування клієнтів передбачає можливість клієнтів банку (фізичних та юридичних осіб) звернутися до банку з особистими питаннями що пов'язані з: обсягами зняття та поповнення коштів, змін відсоткових ставок (для прикладу якщо сума є великою, чи термін

вкладення є дуже довгим), можливістю зміни валюти рахунку, зміни умов зберігання чи перерахунку на інший рахунок.

Особливо це питання є актуальним для юридичних осіб, які відкривають поточні рахунки для здійснення фінансової діяльності, проте мають значну кількість різних фінансових розрахунків, напрямів зберігання чи конвертації які потребують індивідуального підходу.

Збільшення розміру відсоткових ставок, на нашу думку, необхідно застосовувати до окремої групи клієнтів, які дають особливі умови. Особливо в умовах кризи постійний контроль за рахунками і дохідність забезпечить високий рівень довіри зі сторони населення. До таких слід віднести наступні рахунки:

- депозитні рахунки для дітей до досягнення ними повноліття (18 років або 21 рік) в майбутньому це дасть можливість накопичити значні суми коштів;
- довгострокові рахунки пенсіонерів в національній валюті (які здебільшого слугують засобом накопичення власних фінансових ресурсів «на чорний день»);
- рахунки, які мають довготерміновий період (клієнт поповнює рахунок понад п'ять років) та має прив'язку до поточного рахунку.

Збільшення «асортименту» депозитних продуктів в банку передбачає надання більшої кількості депозитних продуктів залежно від:

- терміну розміщення вкладу;
- відсотків за депозитними вкладами;
- валютою вкладу;
- методів поповнення (кількості разів чи необмежено, через термінал чи картку, однаковими сумами чи різними);
- з капіталізації відсотків чи можливістю зняття (в кінці терміну чи щомісяця на картку клієнта).

Діджиталізація у сфері управління депозитами фізичних та юридичних осіб передбачає розробку комп'ютерного забезпечення, нових додатків для мобільних телефонів для покращення роботи, здійснення поповнення, зняття чи управління коштами. При цьому діджиталізація забезпечить ефективне управління у трьох основних напрямках: перше, це розробка ефективного та дієвого захисту щодо клієнтської бази, особистої інформації, паролів, обсягів вкладів переказів тощо. Ефективна розробка захисту забезпечить високий рівень довіри до банку зі сторони клієнтів, зменшить рівень загроз щодо втрати даних і коштів клієнтів, зменшить можливість кіберзагроз.

Другий напрям передбачає розробку комп'ютерного забезпечення на рівні банку (програм, сайту), які повинні забезпечити ефективне управління депозитними ресурсами клієнтів банку (фізичних та юридичних осіб) очно (у відділенні банку чи філії) та дистанційно з можливістю керувати або допомагати в управлінні.

І третій напрям, розробка та впровадження нових програм, додатків до комп'ютера, планшета чи телефону, з можливістю швидко та безпечно: відкривати та закривати депозитні рахунки, поповнювати рахунки, переказувати кошти між різними видами рахунків, здійснювати конвертацію в різні валюти, отримувати інформацію щодо закінчення терміну депозитного договору або нарахованих відсотків тощо.

Розвиток напрямів додаткового обслуговування та функцій депозитних рахунків клієнтів передбачає більш «творчий» підхід до обслуговування клієнтів, що забезпечить збільшення кількості клієнтів, а відповідно й залучених ресурсів. До таких напрямів відносять: розробка індивідуального дизайну карток, як пластикових так і в додатках, застосування додаткових наліпок чи емоджі, аватарок чи малюнків до операцій, можливість отримувати додаткові бонуси за накопиченнями тощо.

Надання індивідуальних пільг, на нашу думку, варто застосовувати до наступної групи населення: пенсіонери, військові, люди з інвалідністю. Під

пільгами мається на увазі збільшення суми відсотків за депозитними рахунками або зняття комісій щодо пов'язаних з їхніми рахунками операцій.

У стосунках банку з різними групами клієнтів можуть бути використані депозитні рахунки, що мають різноплановий режим функціонування. Йдеться про вивчення можливостей застосування у вітчизняних умовах досвіду комерційних банків розвинутих країн щодо відкриття різного роду СМА-, АТС-, NOW-рахунків та деяких інших видів депозитів. З одного боку, кошти, що зберігаються на таких рахунках, можуть використовуватись для здійснення поточних платежів, а з іншого - вони є своєрідними фінансовими інвестиціями, що приносять своїм власникам певні доходи, а отже дозволяють усунути один із основних недоліків звичайних депозитів до запитання - низьку прибутковість (або її повну відсутність), зберігаючи при цьому належний рівень ліквідності.

Управління власними ресурсами банків та їх оптимізація гуртуються на двох основних підходах: збільшення розміру статутного (акціонерного) капіталу або збільшення розміру чистого прибутку. Збільшення розміру статутного капіталу забезпечує дві важливі цілі: перша це збільшення розміру статутного та відповідно власного капіталу банку, друга – підвищує інвестиційну привабливість банку на фондовому ринку.

Збільшення статутного капіталу банки можуть забезпечувати за допомогою:

1. додаткової емісії акцій та їхнє розміщення серед вже існуючих акціонерів або на вітчизняному фондовому ринку з можливістю купівлі акцій новими інвесторами. Розміщення акцій на фондовому ринку забезпечить розвиток фондового ринку, залучення інвесторів, забезпечить рух інвестиційного капіталу. Для банків це можливість «укріпити позиції» щодо інвестиційної привабливості серед потенційних інвесторів у майбутньому;
2. реінвестування прибутку банку, як один з ефективних способів збільшення статутного капіталу банку. Це дасть змогу спрямувати

частину чистого прибутку на розвиток банку як акціонерного товариства, збільшити номінальну вартість часток учасників (вже існуючих акціонерів банку) при цьому відсоткове значення залишається попереднім. Окрім того, акціонерам при реінвестуванні не потрібно вносити додаткові суми коштів;

3. додаткові внески всіх учасників (власників банку), умови які чітко прописуються у статуті банку;
4. збільшення резервних фондів банку. Особливо це питання є актуальним для сучасних банків в умовах функціонування війни, кризових явищ, знецінення національної валюти, високого рівня інфляції. Формування або збільшення резервних фондів доцільно здійснювати із частини чистого прибутку банку.

Важливим є те що процес збільшення власного капіталу банку призводить до зміцнення фінансової стійкості банків, збільшення рівня надійного позиціювання на ринку банківських послуг, а також підвищує загальний рівень інвестиційної привабливості як акціонерного товариства.

Також, до важливих напрямів оптимізації пасивних операцій слід віднести:

- впровадження системи збільшення відсоткових ставок залежно від термінів вкладення коштів або пролонгації депозитних договорів із збереженням суми вкладу;
- формування фонду страхування вкладів фізичних та юридичних осіб, зокрема, необхідно збільшити суму страхування вкладів у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб враховуючи інфляцію та постійне збільшення обсягів депозитів;
- проведення додаткових емісій акцій та розміщення на фондовому ринку, не лише серед акціонерів;
- приділяти увагу менеджменту пасивів банку у загальній стратегії управління банком, тобто паралельно управляти і оптимізовувати активи та пасиви;

- розробити систему управління капіталізацією банку;
- аналізувати та оцінювати співвідношення активів та пасивів, ліквідності;
- розвиток системи управління внутрішніми конфліктами пов'язаними з акціонерним капіталом, емісійною та дивідендною політикою;
- здійснювати постійну оцінку ризиків зовнішнього середовища банку, розробити програму управління ризиків враховуючи сучасні реалії та стан економіки, війну і зовнішні загрози банку.

Висновки до розділу 3

Управління активами та пасивами сучасних банківських установ є важливим напрямком щодо реалізації не лише банківськими установами, а й Національними банком України, державними установами. Визначення напрямів управління активами передбачає по перше формування цілей управління, по друге визначення чітких напрямів та методів управління. До основних методів управління активами банків, на нашу думку варто віднести: метод диверсифікації (розподілу) залучених ресурсів з чіткою схемою поділу між активними операціями, метод максимізації отримання доходів від здійснення активних операцій та надання послуг, метод безпечового управління кредитними операціями банку, метод формування прибуткового інвестиційного портфеля, метод управління ризиками при здійсненні операцій, метод диверсифікації активів банку, метод формування резервів під певну категорію активних операцій банків, метод забезпечення співпраці з регулятором, державою щодо підтримки банків в умовах кризи.

Управління пасивами передбачає управління окремими двома складовими: власним капіталом та залученим капіталом. Оптимізація власного капіталу передбачає реалізацію наступних важливих завдань: збільшення

розміру статутного капіталу, збільшення резервів за рахунок відрахувань з чистого прибутку, збільшення суми чистого прибутку.

Напрями оптимізації залученого капіталу банків передбачають: індивідуальний підхід до обслуговування клієнтів банку, збільшення «асортименту» депозитних продуктів в банку, діджиталізація у сфері управління депозитними рахунками, збільшення розміру відсотків за депозитами, розвиток напрямів додаткового обслуговування та функцій депозитних рахунків клієнтів, надання індивідуальних пільг.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного в кваліфікаційній роботі дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Активи – це важливі економічні ресурси банку, які перебувають у розпорядженні банку, забезпечують надання йому активних операцій з метою отримання прибутку протягом звітного періоду. Як економічна категорія активи виконують наступні функції: задоволення потреб клієнтів шляхом надання необхідних банківських послуг та операцій; розширення обсягів надання фінансових послуг на ринку банківських послуг; забезпечення прибутковості вітчизняних банків через отримання процентних та комісійних доходів; забезпечення високого та постійного рівня отримання прибутку; надання якісних послуг залежно від потреб ринку, клієнтів та інноваційного розвитку ринку банківських послуг; запроваджувати нові методи залучення коштів фізичних та юридичних осіб з метою отримання доходу.
2. Пасиви банки являють собою сукупність власних, залучених та позичених коштів необхідних банку для забезпечення надійності, ліквідності, забезпечення достатнього рівня активних операцій. У структурі власного капіталу банку розміщені: статутний капітал (акціонерний капітал); емісійні різниці; інший додатковий капітал; резерви та інші фонди банку; нерозподілений прибуток або непокритий збиток; інший власний капітал банку. Зобов'язання банку представлені в основному у вигляді депозитів – залучених коштів фізичних та юридичних осіб.
3. Управління активами та пасивами банку передбачає формування такої їхньої структури та співвідношення за яким забезпечиться найвищий рівень прибутковості, фінансової стійкості, стабільності та ефективності використання власних, залучених і позичених ресурсів.

4. Активи банків протягом проаналізованих 2018-2022 років зросли з 1 360 764 млн. грн. до 2 353 592 млн. грн., тобто приріст активів склав 992 828 млн. грн. У структурі активів найбільше збільшилися протягом трьох років: коррахунки, що відкриті в інших банках на 139 044 млн. грн., інвестиції банків цінні папери на 230 175 млн. грн. та надані кредити фізичним та юридичним особам на 72 465 млн. грн.
5. Пасиви банків протягом 2018-2022 років збільшилися на 992 828 млн. грн., у розрізі структури пасивів збільшення зобов'язань у 2022 році склало 929 929 млн. грн. у порівнянні з 2018 роком, капітал банків збільшився лише на 62 899 млн. грн. Статутний капітал банків у 2022 році скоротився на 74 514 млн. грн. порівняно з 2021 роком та на 58 511 млн. грн. порівняно з 2018 роком, що є наслідком припинення діяльності 10 банків.
6. У 2022 році рентабельність капіталу банків зменшилася на 24,24% порівнянні до 2021 року. Рентабельність активів у 2022 році становила 1,18 %, що на 2,91% менше ніж у 2021 році. Процентні доходи у 2022 році зросли на 76 250 млн. грн. у порівнянні з 2018 роком, а комісійні доходи на 34 653 млн. грн. Чистий прибуток банків у 2022 році зменшився на 55 455 млн. грн.
7. До методів управління активами банків, на нашу думку, варто віднести: метод диверсифікації (розподілу) залучених ресурсів з чіткою схемою поділу між активними операціями, метод максимізації отримання доходів від здійснення активних операцій та надання послуг, метод безпекового управління кредитними операціями банку, метод формування прибуткового інвестиційного портфеля, метод управління ризиками при здійсненні операцій, метод диверсифікації активів банку, метод формування резервів під певну категорію активних операцій банків, метод забезпечення співпраці з регулятором, державою щодо підтримки банків в умовах кризи.

8. Управління пасивами передбачає управління окремими двома складовими: власним капіталом та залученим капіталом. Оптимізація власного капіталу передбачає реалізацію наступних важливих завдань: збільшення розміру статутного капіталу, збільшення резервів за рахунок відрахувань з чистого прибутку, збільшення суми чистого прибутку. Напрями оптимізації залученого капіталу банків передбачають: індивідуальний підхід до обслуговування клієнтів банку, збільшення «асортименту» депозитних продуктів в банку, діджиталізація у сфері управління депозитними рахунками, збільшення розміру відсотків за депозитами, розвиток напрямів додаткового обслуговування та функцій депозитних рахунків клієнтів, надання індивідуальних пільг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азізова К. М. Управління активами і пасивами банку: сутність та методичні підходи / К. М. Азізова, Ю. С. Тисячна. *Економічний простір*. 2016. № 107. С. 9-27.
2. Банківські операції: навчальний посібник / Н.І. Демчук, О.В. Довгаль, Ю.П. Владика. Дніпро: Пороги, 2017. 461 с.
3. Банківські операції: підручник / за ред. А. М. Мороза. [3-тє вид., перероб. і доп.]. Київ : КНЕУ, 2018. 608 с.
4. Банківські операції: навчальний посібник / О. І. Копилюк, О. М. Музичка. 2-ге вид., випр. і допов. К.: ЦУЛ, 2012. 536 с.
5. Вербецька О.О. Комплексне управління активами і пасивами. Управління розвитком. 2014. № 3 (166). С. 94-96.
6. Грицай Т. Л. Інвестиційне кредитування, його сутність та значення в суспільних формах господарювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. №14. С. 7-10.
7. Добровольська О.В., Острініна О.П., Лопаткіна А.О. Аналіз сучасного стану активів та пасивів комерційного банку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 27(3). С. 28–32.
8. Зверук Л.А. Основи стратегій управління активами і пасивами банків. *Бізнес Інформ*. 2018. № 6. С. 307–313.
9. Карчева Т.Г., Карчева О.Я. Ефективне управління активами і пасивами – необхідна умова фінансової стійкості банку. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. Серія 1: Економіка. 2012. Вип. 1. С. 240–249.
10. Катан Л. І., Демчук Н. І., Бабенко-Левада В. Г., Журавльова Т. О. Банківська система: навчальний посібник / за ред. І. М. Мазур. Дніпро : Пороги, 2017. 444 с.

11. Кірянова Н. В., Линник Н. В., Яковенко Я. С., Руденко С. В. Теоретико-методичні засади управління активами та пасивами банку. Вісник студентського наукового товариства. 2021. Випуск 1. С. 25-30.
12. Кушнарьова А. А. Сутність та значимість фінансових результатів діяльності комерційного банку. Modern economics. 2017. № 6. С. 113-120.
13. Литвинюк О.В. Необхідність формування сучасного механізму управління активами та пасивами банківських установ. Вісник Одеського національного університету. Економіка. 2013. Т. 18, Випуск 1 (1). С. 226-229.
14. Мельник С.І., Шевченко Н.В., Висоцька І.Б., Банківська система: навчальний посібник у схемах і таблицях. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 181 с.
15. Михальчук Н.В. Оцінка ефективності управління активами і пасивами ПАТ «КБ «ПриватБанк». Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2016. Вип. 3. С. 152–157.
16. Мороз А.М., Савлук М. І., Пуховкіна М. Ф. Банківські операції: підручник / за ред. А. М. Мороза. [3-тє вид., перероб. і доп.]. Київ : КНЕУ, 2018. 608 с.
17. Національний банк України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/>
18. Ногина С.Н., Профатило Ю.А. Управління активними операціями комерційного банку. Вісник КІБіТ. 2011. № 2. С. 73-76.
19. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій та операцій з ощадними сертифікатами банку: Постанова Національного банку України від 03.12.2003 № 516. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03#Text>
20. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України. Постанова Правління Національного банку України № z1288-11 від 24.10.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11#Text>

21. Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку в банках України. Постанова Правління Національного банку України № 75 від 04.07.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-18#Text>
22. Про валюту і валютні операції. Закон України від 21.06.2018 року № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>
23. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 року № 2121-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
24. Про Національний банк України/ Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
25. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: КНЕУ, 2014. 468 с.
26. Пушак Я.Я., Шевченко Н.В. Особливості формування та управління ресурсами банків в сучасних умовах. Економічний Вісник Донбасу. Випуск 3 (69), 2022. С. 36-41.
27. Рейтинг надійності та банківської діяльності протягом 2018-2022 років. Статистичні та аналітичні дані. URL: <http://forinsurer.com/rating-banks>
28. Ротар Д. А. Концептуальні основи формування стратегій управління активами і пасивами банківських установ та напрями їх оптимізації. Вісник «Young Scientist». 2014. № 6 (09). С. 18-21.
29. Семенча І.Є., Руденко В.І. Особливості управління активами банку в Україні в посткризовий період. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 5. С. 244-248.
30. Слободянюк Н.О., Юнацький М.О., Шелевер А.М. Аналіз активів та шляхи вдосконалення кредитної діяльності комерційних банків на прикладі ПАТ «Райффайзен Банк Аваль». Гроші, фінанси і кредит. 2019. Випуск 28. С. 313–319.
31. Сокиринська І.Г. Журавльова Т.О. Фінансовий менеджмент у банку. Дніпропетровськ: Пороги, 2016. 192 с.

32. Соколова К., Волкова В. Активи та пасиви банків України: сучасний стан та фактори впливу. *Економіка і організація управління*. 2018. 4 (32). С.65-74.
33. Статистика фінансового сектору Національного банку України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>
34. Статистичні дані показників банківської діяльності 2018-2023 роки. Сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/2019-01/>
35. Статистичні дані прибутковості банківської діяльності 2018-2023 роки. Сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/2022-01/>
36. Тисячна Ю. С. Система управління активами і пасивами банку / Ю. С. Тисячна, В. С. Городницька // Економіка, менеджмент та фінанси: аналіз тенденцій та перспектив розвитку: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27-28 листопада 2015 р.). У 3-х частинах. К.: ГО «Київський економічний науковий центр». 2015. Ч. 3. С. 8-12.
37. Тришак Л.С., Мацук З.А., Шийко В.І. Фінансовий механізм управління активами і пасивами банківських установ. *Облік і фінанси*. 2019. № 4(86). С. 88–95.
38. Холодна Ю.Є. Банківська система: навчальний посібник / Ю. Є. Холодна, О. М. Рац. Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. 316 с.
39. Фінансовий менеджмент у банку: навчальний посібник / Демчук Н.І., Мазур І.М., Вишнякова І.В. Дніпро: Пороги, 2016. 300 с.
40. Шварц О.В. Удосконалення інструментарію управління активами і пасивами банку в умовах фінансової нестабільності. *Світ фінансів*. 2011. № 4. С. 33-35.

ДОДАТКИ

Класифікація банківських кредитів [14]

Класифікаційна ознака	Перелік видів
1. За методами надання	– у разовому порядку; – відповідно до відкритої кредитної лінії; гарантовані позички.
2. За методами погашення	– кредити, що погашаються одноразовим платежем на конкретну дату, яка вказана в кредитному договорі як строк повернення кредиту; – кредити, що погашаються з розстроченням платежів.
3. За кількістю кредиторів	– кредити надані одним банком; – консорціумні кредити; – паралельні кредити.
4. За об'єктом кредитування	– у поточну діяльність; – у інвестиційну діяльність.
5. За забезпеченням	– забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами); – гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи); – з іншим забезпеченням (поручительство, свідоцтво страхової організації); – незабезпечені (бланкові).
6. За економічними суб'єктами-позичальниками	– кредити органам державного управління; – кредити суб'єктам господарювання; – кредити фізичним особам.
7. За валютою кредиту	– кредити в національній валюті; – кредити в іноземній валюті; – мультивалютні кредити.
8. За термінами (строками) користування	– короткострокові — до 1 року; – онкольні — кредити, погашення яких відбувається не у чітко зазначений термін, а за вимогою банку; – середньострокові — до 3 років; – довгострокові — понад 3 роки.
9. За характером процентної ставки	– кредити з фіксованою кредитною ставкою; – кредити з плаваючою кредитною ставкою.

Структура пасивів банку згідно звітності

№ з/п	Найменування статті	Примітки	Звітний період	Попередній період
17	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ			
18	Кошти банків			
19	Кошти клієнтів			
20	Похідні фінансові зобов'язання			
21	Боргові цінні папери, емітовані банком			
22	Інші залучені кошти			
23	Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток			
24	Відстрочені податкові зобов'язання			
25	Резерви за зобов'язаннями			
26	Інші зобов'язання			
27	Субординований борг			
28	Зобов'язання групи вибуття			
29	Усього зобов'язань			
30	ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ			
31	Статутний капітал			
32	Емісійні різниці			
33	Незареєстрований статутний капітал			
34	Інший додатковий капітал			
35	Резервні та інші фонди банку			
36	Резерви переоцінки			
37	Нерозподілений прибуток/(непокритий збиток)			
38	Неконтрольована частка			
39	Усього власного капіталу			
40	Усього зобов'язань та власного капіталу			